

UNIVERZITET CRNE GORE

FILOZOFSKI FAKULTET NIKŠIĆ

Master studij pedagogije

**PROCJENA ZASTUPLJENOSTI POJEDINIH OBLIKA PROVOĐENJA
SLOBODNOG VREMENA I NJIHOV VASPIITNO-OBRAZOVNI
POTENCIJAL PREMA STAVOVIMA CRNOGORSKIH
SREDNJOŠKOLACA**

Master rad

Kandidat: **Marija Matković**, broj indeksa 1/21

Mentor: **Doc. dr Jovana Marojević**

Nikšić, 2023. godine

Podaci i informacije o magistrandu

Ime i prezime: **Marija Matković**

Datum i mjesto rođenja: **08.12.1999. godine, Podgorica**

Naziv završenog osnovnog studijskog programa i godina završetka studija: **Studijski program za pedagogiju, 2021. godina**

Informacije o master radu

Naziv postdiplomskog studija: **Postdiplomski (master) studij pedagogije**

Naslov rada: **Procjena zastupljenosti pojedinih oblika provođenja slobodnog vremena i njihov vaspitno-obrazovni potencijal prema stavovima crnogorskih srednjoškolaca**

Fakultet na kojem je rad odbranjen: **Filozofski fakultet, Univerzitet Crne Gore**

Datum prijave: **27.03.2023. godine**

Datum sjednice vijeća na kojoj je prihvaćena tema Komisije za ocjenu teme i podobnosti magistranda: **30.11.2022. godine**

Odluka o odobrenju teme master rada i Odluka o prihvatanju prijave master rada nalaze se u Prilozima broj 6 i 7

Mentor: **doc. dr Jovana Marojević**

Komisija za ocjenu i odbranu rada: **Doc. dr Jovana Marojević, mentor**

Doc. dr Milica Jelić, član

Prof. dr Biljana Maslovarić, član

Predgovor

Ostvarenje ciljeva nemoguće je bez mnogo rada i upornosti, ali i razumijevanja ljudi oko nas. Ova master teza prikaz je samostalnog truda i velike želje za stvaranjem trajnog zapisa koji predstavlja vrh piramide master studija.

Stoga, od srca zahvaljujem svojoj mentorki doc. dr Jovani Marojević na posebnoj posvećenosti, podršci i dragocjenim savjetima u svim fazama izrade rada.

Takođe, zahvalnost dugujem i članovima komisije za odbranu master teze, koje uz mentora čine doc. dr Milica Jelić i prof. dr Biljana Maslovarić.

I za kraj, posebnu zahvalnost dugujem svojoj porodici i najbližim prijateljima, koji su bili moj oslonac i podrška ne samo u toku izrade teze, već u kompletnom periodu studiranja.

IZJAVA O AUTORSTVU

Kandidatkinja **Marija Matković**, broj indeksa **1/21**

Na osnovu **člana 22 Zakona o akademskom integritetu**, ja, dolje potpisana,

IZJAVLJUJEM

Pod punom krivičnom i materijalnom odgovornošću da je master rad pod nazivom „**Procjena zastupljenosti pojedinih oblika provođenja slobodnog vremena i njihov vaspitno-obrazovni potencijal prema stavovima crnogorskih srednjoškolaca**“ rezultat sopstvenog istraživačkog rada, da nijesam kršila autorska prava i koristila intelektualnu svojinu drugih lica i da je navedeni rad moje originalno djelo.

Nikšić, 29.05.2023. godine

Potpis studenta

Marija Matković

Sadržaj:

IZVOD RADA.....	1
ABSTRACT.....	2
TEORIJSKI DIO RADA	3
Definisanje pojma slobodno vrijeme.....	4
Istorijski osvrt na razvoj slobodnog vremena	7
Slobodno vrijeme savremenog doba	9
Pojmovi dokolica i slobodno vrijeme.....	11
Dominantni oblici provođenja slobodnog vremena adolescenata	12
Vannastavne aktivnosti u slobodnom vremenu adolescenata	14
Uticaj slobodnog vremena na razvoj darovitosti i talenta	17
Uloga i značaj slobodnog vremena adolescenata	19
Analiza dosadašnjih istraživanja na istu i srodne teme	22
METODOLOŠKI DIO ISTRAŽIVANJA	29
Problem istraživanja.....	30
Predmet istraživanja	30
Cilj i zadaci istraživanja	31
Hipoteze istraživanja	33
Varijable istraživanja.....	34
Značaj i karakter istraživanja	35
Paradigme u istraživanju	36
Metode, tehnike i instrumenti istraživanja	36
Populacija i uzorak istraživanja.....	38
OPIS ISTRAŽIVAČKOG PROCESA, ANALIZA I DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	39
Opis toka istraživanja.....	40
Obrada rezultata istraživanja.....	41
Interpretacija rezultata istraživanja	42
Diskusija o dobijenim rezultatima.....	57
Zaključak i preporuke	62
Popis literature	66
Popis tabela	70
Popis grafikona.....	71

P R I L O Z I	72
Prilog 1 - Upitnik za procjenu zastupljenosti oblika provođenja slobodnog vremena.....	73
Prilog 2 - Dnevnik slobodnovremenskih aktivnosti.....	78
Prilog 3 - Saglasnost za učešće maloljetnog djeteta u istraživanju	86
Prilog 4 - Opšta saglasnost Gimnazije „Petar I Petrović Njegoš“ – Danilovgrad.....	87
Prilog 5 - Opšta saglasnost Gimnazije „Stojan Cerović“ – Nikšić	88
Prilog 6 - Odluka o odobrenju teme master rada	89
Prilog 7 - Odluka o prihvatanju prijave master rada	90

IZVOD RADA

U ovoj master tezi nastojaće se utvrditi **dominantni oblici provođenja slobodnog vremena** i njihov **vaspitno-obrazovni potencijal** za učenike srednjih škola.

Najprije će biti definisan **teorijski okvir teme**, odnosno definisani pojmovi slobodno vrijeme i dokolica. Nakon toga, napraviće se istorijski osvrt na razvoj slobodnog vremena adolescenata, a zatim napraviti paralela sa slobodnim vremenom adolescenata savremenog doba. Zatim, biće riječi o dominantnim oblicima provođenja slobodnog vremena adolescenata i vannastavnim aktivnostima u slobodnom vremenu adolescenata. Za kraj teorijskog dijela će se objasniti uticaj slobodnog vremena na razvoj darovitosti i talenta, kao i značaj slobodnog vremena adolescenata. Inspiracija za istraživački rad je pročitana literatura. Nakon teorijskih objašnjenja ključnih pojmova, predstaviće se **analiza dosadašnjih istraživanja** koja su obavili razni autori na temu slobodnog vremena učenika srednje škole. Da bi se uvidjela svrha nekog istraživanja, neopodno je biti informisan i o istraživanjima koja su sprovedena do tog trenutka, jer će i ti rezultati dati značajan doprinos istraživanju. Teorijskom dijelu uslijediće **metodološki dio**, a nakon istraživačke metodologije nalazi se **opis toka i interpretacija rezultata istraživanja**.

Koliko slobodnog vremena učenici gimnazijalci imaju, koje su to dominantne slobodnovremenske aktivnosti koje čine profil crnogorskog srednjoškolca i kakvi su njihovi stavovi o vaspitno-obrazovnom potencijalu tih aktivnosti, pokušalo je da utvrdi istraživanje...

Prema dobijenim rezultatima, učenici imaju oko 3h slobodnog vremena dnevno na raspolaganju, koje koriste najčešće za surfovanje internetom, druženje sa prijateljima, sportske aktivnosti i slušanje muzike, dok su aktivnosti kojima se rijetko bave čitanje knjiga, humanitarni i volonterski rad, odlazak u pozorište i posjeta izložbi. Učenici se u svom slobodnom vremenu ne bave u velikoj mjeri vannastavnim aktivnostima koje škola nudi, ali su u stanju da procijene pedagoški potencijal svake slobodnovremenske i vannastavne aktivnosti. Osim toga, učenici koji su bilježili aktivnosti kojima su se bavili za period od 7 dana nemaju značajna odstupanja od uzorka srednjoškolaca koji su popunjavali anketne upitnike, već se bave uglavnom sličnim frekventnim aktivnostima.

Ključne riječi: *slobodno vrijeme, dokolica, srednjoškolci, slobodnovremenske aktivnosti, vaspitno-obrazovni potencijal*

ABSTRACT

In this master's thesis, we will try to determine **the dominant forms of spending leisure time and educational potential of leisure time activities** for high school students.

The theoretical framework of the topic will be defined first, the concepts of free and leisure time will be defined. After that, a historical overview of the development of leisure time of adolescents will be made, following a parallel overview with the free time of adolescents in the modern era. Then, there will be a discussion about the dominant forms of spending adolescents' leisure time and its' extracurricular activities. The influence of leisure time on the development of giftedness and talent, as well as the importance of adolescent leisure time, will be explained at the end of the theoretical part. The inspiration for research work is the literature that we read for this topic. **The analysis of previous research** conducted by various authors on the topic of high school students' leisure time will be presented after the theoretical explanations of the key terms. In order to understand the purpose of some research, it is necessary to be informed about the research that has been carried out up to that point, because those results will also make a significant contribution to the research. The theoretical part will be followed by **the methodological part**, and after the research methodology there is a **description of the flow** and **interpretation** of the research results.

The research tried to determine how much leisure time highschool students have, what are the dominant leisure time activities that constitute the profile of Montenegrin high school student and what are their views on the educational potential of those activities...

According to the obtained results, students have about 3 hours of leisure time per day, which they often use for surfing the Internet, hanging out with friends, sports activities and listening to music, while the activities they rarely engage are reading books, humanitarian and volunteer work, going to the theater and visiting the exhibitions. Students in their free time do not engage in extracurricular activities offered by the school to a large extent, but they are able to assess the pedagogical potential of each freetime and extracurricular activity. In addition, the students who wrote the activities they were engaged in for a period of 7 days do not have significant deviations from the selection of high school students who filled out the survey questionnaires, but engage in mostly similar frequent activities.

Key words: *leisure time, free time, highschool students, leisure activities, educational potential*

TEORIJSKI DIO RADA

Definisanje pojma slobodno vrijeme

Slobodno vrijeme obuhvaćeno je Konvencijom o pravima djeteta. **Član 31 Konvencije o pravima djeteta** obavezuje članice potpisnice na sljedeće:

1. Države-potpisnice priznaju **pravo djeteta na odmor i slobodno vrijeme, na igru i rekreaciju** koji odgovaraju starosti djeteta i na slobodno učešće u kulturnom životu i umjetnostima.
2. Države-potpisnice će poštovati i unapređivati pravo djeteta da u punoj mjeri učestvuje u kulturnom i umjetničkom životu, i potpomagaće pružanje odgovarajućih i jednakih prilika za kulturnu, umjetničku i rekreativnu aktivnost, kao i za **slobodno vrijeme** (Konvencija o pravima djeteta, 1989, član 31).

Konvencija o pravima djeteta, kao kompletan pravni dokument, obavezuje države potpisnice da **poštuju pravo svakog djeteta na odmor i slobodno vrijeme, na igru i zabavu** koja je prilagođena uzrastu, kao i na neograničeno učešće u kulturnom životu i umjetnosti. Djeca imaju pravo na slobodne aktivnosti koje odgovaraju njihovim interesovanjima, vještinama i sposobnostima. Roditelji imaju odgovornost da pomognu djeci da shvate ovo pravo, a jedan od potencijalnih načina **zanemarivanja djece** koji djeluje ograničavajuće na njih upravo je **nedostatak slobodnovremenskih aktivnosti i sadržaja** (Jelavić, 2010).

Djeca u slobodno vrijeme ostvaruju svoja brojna prava, uključujući pravo na ravnopravnost, najbolje interese drugih, zaštitu od svih oblika nasilja, obrazovanje, brigu i zaštitu porodice, vjeru, privatnost i poznavanje svojih prava (Jelavić, 2010).

Pojam **slobodnog vremena** objašnjen je u različitim enciklopedijama, naučnim časopisima, stručnim knjigama i udžbenicima. U Enciklopedijskom rječniku pedagogije, pojam slobodno vrijeme tumači se kao **vrijeme u kojem je pojedinac potpuno slobodan i kada vrijeme može ispunjavati i oblikovati prema vlastitim željama**, a ne prema za život neophodnoj potrebi (Franković, Pregrad i Šimleša, 1963).

„U Pedagoškom rečniku (1967) slobodno vreme je definisano kao **vreme koje lice provodi van redovnih, obaveznih, dežurnih, domaćih ili bilo koje vrste poslova, odnosno obavljanja poslova, tj. kao vreme koje služi za razonodu, odmor i rekreaciju**. U Pedagoškoj enciklopediji (1989) ističe se da je slobodno vreme integralno deo života svakog čoveka i njegove delatnosti, tj. vreme van profesionalne, porodične i društvene obaveze, u kojima pojedinac bira oblike i sadržaje

odmora, razonode i kreativnost. To je **vreme koje pojedinac ima na raspolaganju tokom svakog dana i u različitim društvenim kontekstima**, ali se sprovodi različito u zavisnosti od starosti, pola, profesije, mesta života i interesovanja“ (Radojević, Jaredić i Minić, 2019: 206; prema Pedagoškom rečniku, 1967)

Kompleksno je filozofirati o slobodnom vremenu, a još je izazovnije razmišljati o slobodnom vremenu odvojeno od vremenske kategorije i radnog vremena (Artić, 2009).

Postoji minimalna dosljednost u klasifikaciji i opisu slobodnog vremena. Uprkos nedorečenosti mnogih definicija, svi se slažu da kada koristimo riječ „**slobodno vrijeme**“, mislimo na vrijeme **nakon svih naših obaveza**. Postoji nekoliko načina da se ono može iskoristiti, kao i različiti načini da se utiče na to kako se koristi. Oni su slobodno izabrani, opcioni i **ne uključuju vrijeme provedeno na poslu, u školi ili obavljanju kućnih obaveza** (Rattinger, 2018).

Slobodno vrijeme djece i mladih je **vrijeme u kome su oslobođeni od nastave i školskih obaveza, obaveza koje od njih traže roditelji ili društvo, vrijeme koje omogućava da se djeca zabave i igraju, odmore, a istovremeno i razvijaju ličnost** (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Slobodno vrijeme bi se moglo okarakterisati kao **vremenski period koji pojedinac bira za sebe, slobodan od bilo kakvih situacija, odredbi ili organizacija** (Artić, 2009).

Slobodno vrijeme se obično smatra **vremenom nakon rada**, često se predstavlja kao suprotnost radu (Čolić, 1986).

Na osnovu teorija o slobodnom vremenu različitih istraživača, može se reći da slobodno vrijeme ne treba poistovjećivati sa slobodom, **nema svrsishodan cilj** (društveni, lični ili materijalni), **hedonističke je prirode i služi za zadovoljenje potreba pojedinca** za razliku od obaveza koje nameće društvo (Tomić i Hasanović, 2007).

Važno je razmišljati o slobodnom vremenu kao o **dinamičnom procesu** koji uvodi nove aspekte u ljudsku zajednicu i proizvodi ogromne promjene, poput onih koje utiču na sam razvoj ličnosti. S jedne strane, **slobodno vrijeme je fenomen koji stručnjaci izdvajaju od drugih sfera života**, a sa druge strane, **u svakodnevnom životu ga doživljavamo kao nešto posebno, često idealizovano, zaboravljajući kako načini našeg slobodnog vremena zavise od našeg života uopšte** (Pljakić, 2013).

Možemo zaključiti da postoje određene razlike između slobodnih aktivnosti društvenih grupa. Društvene grupe se sve više razlikuju prema stepenu angažovanja kulturnih subjekata i proizvoda, a nešto manje prema svom kulturnom opredeljenju, kada su u pitanju aktivnosti u slobodnom vremenu (Čolić, 1986).

Slobodno vrijeme se organizuje i kod kuće i u školi, a gubi smisao ako se adekvatno i pravovremeno ne organizuje. Aktivno učešće učenika i nastavnika u organizovanju slobodnog vremena zavisi od motivacije nastavnika, kao i od raspoloživih resursa kao što su prostor, vrijeme i oprema u školi. Iz dosadašnje prakse škole i iskustava razvijenih zemalja može se zaključiti da je slobodno vrijeme: **faktor emancipacije učenikove ličnosti, uslov za rekreaciju i odmor, mogućnost za socijalizaciju i humanizaciju učenikove ličnosti i način samovrjednovanja i samoidentifikacije učenika** (Đorđević, 2003).

Slobodno vrijeme obuhvata različite aspekte života: **rad, zabavu, odmor i stvaralaštvo čovjeka.** Slobodno vrijeme se razlikuje s obzirom na dob, pol, zanimanje osobe, interesovanja, razvoj sredine, razvoj društva i mnoge druge faktore (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Slobodno vrijeme služi kao **faktor lične emancipacije, potreba za razonodom i odmorom, šansa za socijalizaciju i humanizaciju ličnosti**, a ima i suštinsku ulogu u samovrjednovanju i samoidentifikovanju (Radojević, Jaredić i Minić, 2019).

Kroz slobodno vrijeme **odvija se značajan dio socijalizacije mladih.** Pod organizovanim slobodnim vremenom se najčešće podrazumijeva vrijeme koje nije ispunjeno aktivnostima škole i nastave (Mlinarević, 2006).

Sposobnost samostalnog odabira slobodnih aktivnosti na osnovu sopstvenih preferencija i interesovanja, kompetentnost u sopstvenim ličnim sposobnostima i uspjehom u tome, kao i povezanost sa društvom u kome se provodi slobodno vreme su primjeri autonomije ličnosti. Visok nivo motivacije za akciju, povećana efikasnost, upornost, kreativnost i opšte blagostanje proizilaze iz situacija u kojima su ispunjena prijatna iskustva (Rattinger, 2018).

Slobodno vrijeme predstavlja vrijeme u kome aktivnosti nijesu uslovljene biološkim, socijalnim ili profesionalnim potrebama, već postoji **sloboda izbora, dobrovoljnost i neobaveznost.** Narочito je važno shvatiti **slobodno vrijeme kao mogućnost razvoja potencijala pojedinca i društva**, jer je to vrijeme pogodno za kritičko promišljanje, stvaranje, vaspitanje i obrazovanje.

Kao takvo, slobodno vrijeme ima tri osnovne funkcije, a to su: **odmor, zabava i razvoj** (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Autor Janković navodi načela korišćenja slobodnog vremena: **načelo slobode, načelo smislenosti, načelo individualnosti, načelo kolektivnosti, načelo samoaktivnosti, načelo organizovanosti, načelo raznovrsnosti, načelo amaterizma, načelo primjerenosti prema dobu i polu korisnika** (Tomić i Hasanović, 2007; prema: Janković, 1967).

Takođe, autor Šimleša navodi slična načela: **načelo smislenosti, načelo individualnosti i kolektivnosti, načelo samoaktivnog stvaralaštva, načelo organizovanosti, načelo raznovrsnosti, načelo amaterizma i načelo primjerenosti** (Tomić i Hasanović, 2007; prema: Šimleša, 1983).

Istorijski osvrt na razvoj slobodnog vremena

U predindustrijskim i primitivnim društvima o slobodnom vremenu kao vremenu izdvojenom od rada po mišljenju mnogih autora ne može biti govora. Način života u prvobitnoj zajednici bio je vezan za održavanje egzistencije, pa je **cjelokupno vrijeme u takvim društvima bilo posvećeno održavanju egzistencije** (Krivokapić, 2008).

Potvrda takvog **nepovoljnog položaja slobodnog vremena** jeste koncepcija autora Ratka Božovića, koji slobodno vrijeme takvih društava definiše na sljedeći način: „takva organizacija rada koja se u najvećoj meri poklapala sa aktivnom organizacijom života nije dozvoljavala izdvajanje slobodnog vremena iz celokupnog jedinstvenog kompleksa vremena“ (Božović, 1975:73). **Slobodno vrijeme nije postojalo kao posebna kategorija, ali njegovi učinci ukazuju na njegovu ogromnu vrijednost** (Krivokapić, 2008).

U periodu feudalnog poretka, **slobodno vrijeme je bila privilegija vladajuće društvene grupe**, a pravo na njegovo korištenje su imali slobodni građani (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Svoje teorijsko utemeljenje slobodno vrijeme je dobilo za vrijeme antičke Grčke. Razvoj filosofije ukazao je na **značaj slobodnog vremena i za razvoj pojedinca i za razvoj društva**. U grčkim gradovima dokolica je obuhvatala razgovore, diskusije, besjede i sl., na selu je bila vezana za praznike i religiozne ceremonije, a kod Rimljana se vezuje za uživanja hedonističkog tipa, cirkuse, amfiteatre i slično (Krivokapić, 2008).

Aristotel je o slobodnom vremenu rekao: „**Slobodno vrijeme je vrijeme bez posla nužno kao preduslov za sreću**“, gdje se već može uočiti njegovo poimanje značaja aktivnosti koje se dešavaju izvan radnih obaveza.

Grci i Rimljani slobodno vrijeme posmatrali su kao viši oblik ljudskog života u oblicima olimpijskih igara, gladijatorskih igara, kulturnih takmičenja, duhovnih oblika plesa, poezije i muzike (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Srednjevjekovni period je takođe pridavao značaj slobodnom vremenu. Ono je bilo **privilegija plemstva**. U slobodno vrijeme održavali su turnire, odlazili u lov i na zabave (Tomić i Hasanović, 2007).

U periodu humanizma i renesanse, slobodno vrijeme je bilo **predviđeno za pripradnike aristokratije**. U tom periodu dominantne su bile aktivnosti poput viteških turnira, mačevanja, streljaštva, mađioničarski trikovi, akrobacije i slično. U ovom periodu su smatrali da slobodno vrijeme treba da imaju svi radni ljudi, bez obzira na pol i zanimanje (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Autor Božović smatra da bi iluzija bila pokušati stvoriti definiciju slobodnog vremena koja bi odgovarala svim epohama i svim narodima, jer je to **kompleksan pojam koji se u različitim razdobljima mogao posmatrati na različite načine** (Božović, 1975).

Ovaj autor je analizirao definicije slobodnog vremena jugoslovenskih sociologa, među kojima je uočio veliku sličnost u posmatranju ovog fenomena. Sličnost proizilazi iz početne pozicije, a to je oblik društva u kojem žive. Socijalisti, na primjer, polažu nadu u slobodno vrijeme kao **vrijeme slobode, u kome se razvija humanističko društvo i humanistički čovjek**. Marksizam slobodno vrijeme sagledava kao **bogatstvo društva, prostor za potpunije čovjekovo izražavanje i razvoj njegove ličnosti**. Ovakve koncepcije veoma su slične savremenom poimanju koncepta i pojma slobodnog vremena (Božović, 1975).

Najviše značaja slobodnom vremenu se pridalo u industrijskoj civilizaciji, jer tada dolazi do masovnog zapošljavanja, a samim tim i **razgraničenja radnog i slobodnog vremena** (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Slobodno vrijeme savremenog doba

Slobodno vrijeme je odlika savremene civilizacije, visokorazvijenog društva. Proizvodnja se modernizuje pojavom tehnologije i automatizacije, što povećava efikasnost rada i rezultira kraćim radnim danima i povećanjem slobodnog vremena (Tomić i Hasanović, 2007).

Pristup slobodnom vremenu u kome pojedinac teži cjelokupnom razvoju potencijala ličnosti je odlika savremenog shvatanja pojma slobodno vrijeme. Sve aktivnosti koje se realizuju u slobodnom vremenu su **u funkciji podizanja kvaliteta života čovjeka** u savremenom društvu (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Savremeno doba i razvoj tehnologije uticali su na to da djeca i mladi **slobodno vrijeme sve češće provode uz mobilne telefone, računare i ostala tehnološka sredstva, surfujući internetom, gledajući filmove i serije, slušajući muziku**. Razvoj tehnologije koji je olakšao komunikaciju doveo je do toga da se djeca sve manje druže sa vršnjacima uživo, a sve više se druže „online“, što izaziva preveliku zavisnost od tehnologije (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Kvalitet i kvantitet slobodnog vremena su najbolji pokazatelji kulturnih dometa savremenog društva. Kako bi se slobodno vrijeme pozitivno odrazilo na pojedinca i društvo, kao **polje djelovanja važne su**: škola, porodica, kulturne i socijalne organizacije, zajednice, masovni mediji, institucionalne i vaninstitucionalne zajednice djece i mladih (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

U savremenom dobu, prebrzo se razvijaju elektronski mediji i imaju veoma jak uticaj na život ljudi, a naročito onih najmlađih. Današnji računari, pametni telefoni, tablet uređaji, internet omogućavaju različite modele učenja, stvaralaštva, podstiču kreativnost i navode nas na promišljanje. **Na pojedincima je da li će sve ove uslove iskoristiti u pozitivnom ili negativnom smislu**, kako bi ispunili svoje slobodno vrijeme. Osim ovog načina, mladi mogu provoditi slobodno vrijeme i na drugačije načine, sportskim aktivnostima, učešćem u različitim programima za mlade mogu promovisati i voditi zdrav način života (Mlinarević i Gajger, 2008).

Pomalo je **proizvoljno poistovjećivati zabavu sa slobodnim vremenom**. Sve bi se moglo svesti na ispunjenje materijalnih i fizičkih zahtjeva i karijeru koja bi obezbedila socijalnu i finansijsku sigurnost i može se dobro živjeti bez sekundarnih potreba. Slobodno vrijeme se, između ostalog, može posmatrati kao vremenski period tokom kojeg čovjek može intenzivno lutati okolo bez potrebe da se fokusira na bilo koji određeni sadržaj ili forme kulturnog izražavanja. Slobodno

vrijeme je i vrijeme kada pasivni odmor preuzima, a kreativna aktivnost ne igra glavnu ulogu. Sadržaje u slobodnom vremenu moguće je proučavati pod pretpostavkom da je to **prostor čovjekove slobode u kome je najviše prepušten samom sebi**. Dokolica je još jedan fenomen koji se može povezati sa određenim sadržajem, kao što je nečije slobodno vrijeme, iako neki autori orikazuju izvjesne razlike između ova dva pojma (Artić, 2009).

Na osnovu istraživanja se može pretpostaviti da je slobodno vrijeme današnjih generacija djece i mladih pretežno ispunjeno sadržajima masovne kulture i masovnih medija, koji imaju veliki uticaj na provođenje slobodnog vremena srednjoškolaca (Ilišin, 2001).

Djeca koja nijesu okupirana nekom vanškolskom aktivnošću nemaju više slobodnog vremena od djece koja ga organizovano provode, iako bi to bilo očekivano, a razlog tome je vjerovatno što su ta djeca zaokupljena nekim drugim obavezama, kao npr. pomaganjem u kućnim poslovima i drugim aktivnostima (Ilišin, 2001).

Obično se ističe da je **slobodno vrijeme sastavni dio razvoja mladih**, koji pruža brojne prednosti, ali, neki drugi istraživači ističu da slobodno vrijeme može biti **kontekst u kom mladi mogu da se bave i rizičnim antisocijalnim ponašanjem**, odnosno koji predstavlja **prostor rizika** (Radojević, Jaredić i Minić, 2019).

Slobodno vrijeme određeno je **socijalnim položajem mladih, životnim iskustvom, izgrađenim navikama, individualnim potrebama i mogućnostima koje pruža društvena sredina**. Ukoliko mladi svoje slobodno vrijeme žele provesti opuštajući se, pasivno ili aktivno, u zabavi, igri ili stvaralaštvu - to je njihov izbor (Vidulin Orbanić, 2008).

Postoje četiri potrebe mladih u savremenom poimanju slobodnog vremena: **potreba za zabavom, za odmorom, za rekreacijom i za kulturnim aspektom provođenja slobodnog vremena** (Vidulin Orbanić, 2008).

Situacija koja se desila sa pojavom virusa COVID-19 promijenila je vrijednosti mladih ljudi i njihove načine provođenja slobodnog vremena. Za učenike je poštovanje mjera koje su se u određenom periodu mijenjale na nedeljnom nivou i iziskivale različita pravila bilo dodatno opterećenje, pa su zbog obaveznog poštovanja mjera često gubili volju za slobodnim aktivnostima, jer **ukoliko im je način provođenja slobodnog vremena uz pravila ograničen, oni to vrijeme neće smatrati slobodnim** (Kurbos, 2022).

Pojmovi dokolica i slobodno vrijeme

Pojam slobodnog vremena se često poistovjećuje sa pojmom dokolica, što je očigledno apsurdno jer je **slobodno vrijeme forma i spoljašnji izraz tog dijela vremena**, dok se **dokolica odnosi na sadržaj slobodnog vremena i njegovu svrhu**“ (Mikanović, 2010).

Prema Hrvatskom enciklopedijskom rječniku (2004.) ‘dokolica’ između ostalog znači isto što i ‘slobodno vrijeme’ a jednako je značenje ‘dokolici’ dato je i u Rječniku hrvatskoga jezika (2000.), što govori da **hrvatsko govorno područje često poistovjećuje ova dva pojma** (Artić, 2009).

Postoje i rječnici koji dokolicu i slobodno vrijeme ne vide kao iste pojmove, već osim sličnosti uočavaju i neke razlike među njima. Anićev Rječnik hrvatskog jezika (1991.) određuje **‘dokolicu’ kao slobodno vrijeme, ali vrijeme u kojem se nešto sadržajno radi**, tj. slobodno vrijeme obilježeno radom, a ne tek pukom besposlicom. Prema Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika (1971–1973) ‘dokolica’ je označena kao slobodno vrijeme kada neko ko „ima vremena“ raspolaže slobodnim vremenom za razliku od nekoga ko ga nema ili ne raspolaže svojim slobodnim vremenom (Artić, 2009).

Prema nekim shvatanjima, **dio slobodnog vremena se označava terminom dokolica**, čime se naglašava razlika slobodnog i polu-slobodnog vremena, koji zajedno čine šire shvaćeno slobodno vrijeme (Ilišin, 2001).

Ovakvo shvatanje pojma dokolica odnosi se na zanimanje kojem se pojedinac može posvetiti dobrovoljno, izvan profesionalnih, porodičnih i društvenih potreba, da bi se odmorio, zabavio i kultivirao. Navedeno određenje, dakle, upućuje na tri osnovne funkcije slobodnog vremena: **odmor, zabavu i razonodu** (Ilišin, 2001).

U svojoj Teoriji slobodnog vremena, Torsten Veblen je takođe dao svoje tumačenje načina života bogate klase, čije su se osobine ličnosti ogledale u vrsti dokolice kojom se bave. Dokolica se definiše kao **stanje neaktivnosti i nezavisnosti od bilo koga**, interakcija sa proizvodnim procesom koja ne unapređuje ciljeve svakodnevnog života. Kao rezultat toga, slobodno vrijeme je viđeno kao **uslov za istinski, ljupki i savršeni ljudski život** (Krivokapić, 2007, prema Veblen, 1966).

Postoje studije koje su sproveli etnolozi H. i R. Lind, koji su ispitivali tradicionalnu i savremenu dokolicu. Desetogodišnje istraživanje zajednice u SAD otkrilo je da je mnoštvo ljudi koji počinju

da učestvuju u dokolici potpuno nespremno za ovu novu realnost (Krivokapić, 2007, prema Martinić, 1977)

Trenutke dokolice je teško razlikovati od slobodnog vremena jer se oni uvek mijenjaju. Čovjek koji živi u dokolici i ima dosta slobodnog vremena je dokon čovjek. Dokolica se opisuje kao vrijeme provedeno u neradu. Za razliku od besposlice, koju treba posmatrati kao vrijeme oslobođeno rada, „slobodno vrijeme“ se odnosi na vrijeme za **samoaktivnost i samoaktualizaciju** (Valjan Vukić, 2013).

Slobodno vrijeme i dokolica se stavljaju u hijerarhijski odnos, pa **slobodno vrijeme možemo definisati kao temeljni ili rodni pojam kojem su "dokolica" ili "prazno vrijeme" niži rodni pojmovi** (Valjan Vukić, 2013).

Dominantni oblici provođenja slobodnog vremena adolescenata

Slobodno vrijeme najčešće se svodi na vrste i oblike aktivnosti kojima ga pojedinac ispunjava, a zanemaruje se uticaj i značaj obaveznog vremena, društvenih, kulturnih i ostalih faktora koji ga određuju (Krivokapić, 2008).

Aktivnosti slobodnog vremena i njihove funkcije bira i određuje pojedinac. Kod **obaveznih aktivnosti u slobodnom vremenu** radi se o takvim zadacima, načinima i vrstama aktivnosti kod kojih je tok unaprijed određen; primjer je izrada domaćih zadataka. Za razliku od njih postoje i nešto **slobodnije aktivnosti u slobodnom vremenu**, koje pojedinac može da planira sa većim uživanjem u istim aktivnostima (Maksić, 2018).

Aktivnosti u slobodnom vremenu Jerbić (1973) je podijelio u četiri kategorije:

- a) **spontane aktivnosti** (besciljne aktivnosti, razgovori, šetnje i izleti, slobodna igra),
- b) **konzumirajuće aktivnosti** (čitanje, slušanje muzike, gledanje TV, posjeta bioskopu i muzeju, odlazak na sportske i pozorišne priredbe),
- c) **organizovane aktivnosti** (porodične i javne zabave, stvaralačke organizovane aktivnosti u slobodnom vremenu)
- d) **ostale aktivnosti** (Valjan Vukić, 2013: 66, prema Jerbić, 1973).

Autor Aleksandar Todorović navodi postojanje tri metodološka pristupa slobodnom vremenu. Prema **prvom pristupu**, aktivnosti u slobodnom vremenu se posmatraju prema kriterijumu vremena koje im je posvećeno, novca koji je na njih utrošen i interesa koji ima svaki pojedinac. **Drugi pristup** akcentuje vrijeme utrošeno na slobodnovremenske aktivnosti. **Treći pristup** ističe značaj i zadovoljstvo za pojedinca i ovaj pristup smatra se najzastupljenijim (Krivokapić, 2008: 135-136).

Najšira podjela aktivnosti u slobodnom vremenu je podjela na **aktivne i pasivne aktivnosti**. U aktivne aktivnosti spadaju: ples, učenje, slikanje, sport, dok u pasivne aktivnosti spadaju gledanje televizije, surfovanje internetom, slušanje muzike, posmatranje sportskih aktivnosti - utakmica (Krivokapić, 2008: 136).

Osim ove šire klasifikacije, autor Plenković slobodno vrijeme klasifikuje na **funkcionalno i intencionalno, odnosno spontano i planirano**. Spontano slobodno vrijeme se odnosi na neorganizovano, a planirano na organizovano slobodno vrijeme (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

U Priručniku za uspješno vođenje i organizovanje slobodnih aktivnosti autora Rosića, aktivnosti u slobodnom vremenu podijeljene su na **kućne, vanjske i kombinovane aktivnosti** (Valjan Vukić, 2013: 67; prema Rosić, 2005).

U aktivnosti slobodnog vremena namijenjene razvoju ličnosti spadaju sljedeća područja: **zdravstveno, fizičko, opšte i stručno obrazovno, moralno, estetsko, kulturno, tehničko, naučno, političko područje**. Sadržaji za unaprjeđenje zdravstvenog područja uključuju: sportski život učenika, rekreativno-zabavne igre, očuvanje zdravlja. Sadržaji koji doprinose intelektualnom razvoju djece i mladih su: čitanje knjiga, školska takmičenja, izložbe, posjete kulturnih događaja. Sadržaji koji se organizuju u cilju razvoja društveno-moralne komponente ličnosti su: učešće u društvenim dešavanjima, emisije s društvenom i moralnom tematikom, rasprave i okrugli stolovi, kvizovi iz različitih oblasti. Aktivnosti koje podstiču estetsku komponentu razvoja ličnosti su: susreti s umjetnicima iz različitih oblasti stvaralaštva, umjetnička stvaranja i javni nastupi, izložbe, koncerti (Tomić i Hasanović, 2007).

Kojom će se aktivnošću djeca baviti u slobodnom vremenu u najvećem broju slučajeva gotovo da ne zavisi od nekog faktora, osim **polu**. Konkretno, dječaci preferiraju sportske aktivnosti, a djevojčice umjetničko obrazovanje. Razlike u afinitetima nastaju već u djetinjstvu, pa se može

pretpostaviti da roditelji i škola više podstiču tradicionalnu polnu podjelu uloga nego što su spremni na razbijanje stereotipa kod svoje djece od malih nogu (Ilišin, 2001).

S obzirom na prostorne mogućnosti slobodnih aktivnosti, one su raznovrsnije, **slobodno vrijeme se može odvijati na različitim mjestima**: u porodici, školama, raznim ustanovama i društvima, gradovima, naseljima i prirodi, na javnim mjestima, dok je većina obaveznih djelatnosti vezano uz lokacije objekata proizvodnje ili društvenih službi (Maksić, 2018).

Mladi su **sve manje organizatori svog slobodnog vremena**, više su korisnici sadržaja koje nude profesionalci za to područje. Nažalost, mladi se u slobodnom vremenu sve više povlače u rezervacije diskotekova i kafića (Mlinarević, 2006).

Na kvalitet života srednjoškolaca može značajno uticati **slobodno vrijeme i korišćenje društvenih mreža kao jedne od njegovih neizostavnih komponenti** (Rattinger, 2018).

Izbor aktivnosti u slobodnom vremenu zavisi od **subjektivnih faktora** (socijalni status roditelja, stepen obrazovanja, sposobnosti i navike) i **objektivnih faktora** (kulturno nasljeđe uže i šire okoline, postojeća ponuda i dostupnost određenih sadržaja i slično). Pritom empirijski podaci pokazuju da je način provođenja slobodnog vremena **pod snažnim uticajem pripadnosti društvenim grupama** (Ilišin, 2001).

U literaturi nerijetko se susrijeće podjela na **strukturisane i nestrukturisane aktivnosti**. Strukturisane aktivnosti su one aktivnosti koje uključuju strukturu, ograničenja, pravila i ciljeve. Nasuprot tome, nestrukturisane aktivnosti odnose se na druženje sa prijateljima, gledanje televizije i razgovaranje putem telefona (Radojević, Jaredić i Minić, 2019).

Takođe, još jedna klasifikacija koja se susrijeće u literaturi jeste podjela na **interne** (poželjna aktivnost) i **eksterne aktivnosti** (kontrolna lista slobodnog vremena), odnosno aktivnosti usmjerene ka pojedincu i okolini (Anić i Tončić, 2014).

Vannastavne aktivnosti u slobodnom vremenu adolescenata

Obrazovanje i slobodno vrijeme su pojmovi koje se nalaze u interakciji. U obrazovanju se brišu granice između rada i odmora, radnog i slobodnog vremena. Školovanje se prepliće sa radom, ali i slobodnim aktivnostima. U školi se nastava organizuje preko redovne nastave, dodatnog i dopunskog rada, fakultativne i izborne nastave, ali i preko organizovanih **takozvanih slobodnih**

aktivnosti (klubovi, sekcije, učeničke organizacije). Škola je socijalna sredina koja vrši namjeran uticaj na razvoj učenikove ličnosti (Mlinarević, 2006).

Pod **vannastavnim aktivnostima** podrazumijevamo planske i kreativne aktivnosti zasnovane na raznovrsnim izvorima informacija ili aktivnosti u prirodnom i društvenom okruženju, u studentskim sekcijama, grupama, društvima, klubovima i organizacijama, zasnovane na raznovrsnim, slobodnim i rekreativnim aktivnostima (Tomić i Hasanović, 2007).

Na način provođenja slobodnog vremena značajan uticaj ima škola, koja svojim programima nudi kulturno-umjetničke sadržaje i aktivnosti koje učenici biraju za svoje slobodno vrijeme (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Slobodnovremenske aktivnosti koje nude škola i vanškolske organizacije stvaraju uslove za razvoj sposobnosti učenika, a utiču na sticanje znanja, usavršavanje umijeća, razvoj ličnosti, podsticanje kritičkog mišljenja, razvoj umjetničkog izraza, podsticanje stvaralaštva, uvažavanje interesovanja učenika, otkrivanje darovitih učenika, imaju aktivan kulturni doprinos (Pejić Papak i Vidulin, 2016: 63)...

Istraživanja profesora Dušana Đorđevića koje je sproveo u školi pokazala su da učenici starijih razreda veoma cijene rad u društvenim i slobodnim aktivnostima. Veliki broj učenika želi da se prijavi da učestvuje u radu neke sekcije, a njih 16% želi da rukovodi nekom sekcijom. Ovo istraživanje pokazuje da je loša praksa u školama da se u sekcijama angažuju samo odlični i talentovani učenici, jer se time zapostavlja veliki broj učenika koji žele radom i učešćem u ostvarivanju sadržaja neke aktivnosti da pokažu koliko oni mogu (Đorđević, 2003).

Potrebno je omogućiti svim učenicima, bez obzira na uspjeh, da se afirmišu svojim radom. Različita istraživanja i iskustva pokazuju da učenici nepogrješivo tačno vrše izbor sekcije prema svojim mogućnostima (Đorđević, 2003).

Ukoliko je slobodno vrijeme neorganizovano, postoji potencijalna opasnost, jer su djeca prepuštena negativnim uticajima tehnologije ili svojih vršnjaka. **Škola je idealno mjesto za planirano i organizovano provođenje slobodnog vremena djece i mladih** (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Vannastavne i vanškolske aktivnosti nastavljaju vaspitno-obrazovno djelovanje škole uz poseban način rada. Sticanje vještina u ovakvim aktivnostima zahtijeva formulisanje individualnih i grupnih ciljeva aktivnosti i razvoj strategija za njihovo ostvarivanje. Učenici takve aktivnosti biraju isključivo zbog istinske zainteresovanosti i uživanja u njima (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Veliki je broj organizacija koje okupljaju djecu i mlade u slobodno vrijeme. Svojim aktivnim programima i sadržajima one privlače svoje korisnike. Primjer takvih organizacija su: planinarski savezi, Crveni krst i brojne humanitarne organizacije, kulturno-umjetnička društva i mnoge druge organizacije (Tomić i Hasanović, 2007).

Vannastavne aktivnosti su oblik rada koji obogaćuje školu, dajući joj posebnost i prepoznatljivost u okruženju. Slobodniji rad učenika realizuje se prema njihovim interesovanjima, pa se na taj način osluškiju njihove sklonosti i potrebe (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Ovakve aktivnosti utvrđuju se školskim kurikulumom, koji određuje vrste aktivnosti, broj grupa, vrijeme realizacije. **Vannastavne aktivnosti obavezuju školu na organizaciju uz redovnu nastavu, kako bi se ostvarili ciljevi obrazovanja** (Pejić Papak i Vidulin, 2016).

Nacionalni programi u obrazovnom sistemu Hrvatske su: program prevencije bolesti zavisnosti, program prevencije nasilja nad djecom i mladima, program prevencije trgovine ljudima, program unaprjeđenja bezbjednosti u školi, program prevencije poremećaja u ponašanju, program promocije rodne ravnopravnosti, program prevencije HIV-a i program prevencije nasilja u porodici. Svi ovi preventivni programi su vannastavne aktivnosti koje učenici mogu pohađati u svom slobodnom vremenu. Preventivni programi se održavaju u vrtićima, osnovnim, srednjim i srednjim školama, kao i u studentskim domovima. One su dio godišnjeg plana i zavise od specifičnosti ustanove. Mnoge nastavne i vannastavne aktivnosti koje predstavljaju osobenost škole i interese učenika i nastavnika služe kao preventivni programi. Finansiraju se sredstvima iz državnog budžeta i traju čitavu akademsku godinu (Đenović, 2010).

Područja vannastavnih aktivnosti su: **jezičko područje, umjetničko, prirodno-matematičko, sportsko-rekreativno, kulturno, područje očuvanja prirode, društveno-humanistički projekti i radionice, tehničko stvaralaštvo i slično** (Pejić Papak i Vidulin, 2016: 110).

Kroz vannastavne aktivnosti se najlakše može doprijeti do potreba i želja učenika. Kao neobavezan prostor bez ocjena koje kod učenika izazivaju stres, predstavljaju dio slobode koju učenici

dobrovoljno biraju. **Vannastavne aktivnosti su centar stvaranja školske kulture i prostor zadovoljstva svakog učenika** (Martinčević, 2010).

Slobodno vrijeme učenika i vannastavne aktivnosti koje škola nudi imaju zajedničku karakteristiku – **dobrovoljnost uključivanja**. Raznovrsnom ponudom vannastavnih aktivnosti može se uticati na organizovano i strukturisano provođenje slobodnog vremena kod učenika (Martinčević, 2010).

Nastavnici i roditelji imaju obavezu da učenicima obezbijede slobodne aktivnosti koje su dobro osmišljene. Za učenike sa širokim interesovanjima, slobodne aktivnosti su najčešće u skladu sa sopstvenim interesovanjima. Međutim, za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama potrebno je izraditi poseban individualni program rada prema njihovim sklonostima i mogućnostima, u saradnji sa roditeljima (Đenović, 2010).

Uticaj slobodnog vremena na razvoj darovitosti i talenta

Razvoj djeteta je nepotpun ukoliko se izostavi momenat koji obuhvata kreativnost i stvaralaštvo kao komponentu cjelovitog razvoja. Razvoj nije samo sticanje znanja, ma koliko ono bilo neophodno, već i aktivno učestvovanje pojedinca u procesu prerade znanja i njegove uloge u kritičkom mišljenju i zaključivanju. Neki autori smatraju da je cilj vaspitanja između ostalog podsticanje i razvijanje kreativnosti (Đorđević i Đorđević, 2016).

U slobodnom vremenu se čovjek bavi amaterskim djelatnostima. U njima **oslobađa svoje kreativne sposobnosti radi igre**, ispunjava svoje slobodno vrijeme vrijednim sadržajima. Amaterske djelatnosti kao polje ispoljavanja kreativnosti najčešće su sadržaj posredstvom kojeg mladi provode svoje slobodno vrijeme (Vidulin Orbanić, 2008).

Kada je u pitanju provođenje slobodnog vremena talentovanih i nadarenih učenika, njihove aktivnosti se razlikuju u odnosu na prosječne učenike. Slobodno vrijeme darovitih učenika se organizuje oko oblasti u kojoj se ispoljava darovitost, bilo da se direktno usmjerava na sticanje znanja i rad u toj oblasti ili indirektno obezbjeđujući relevantna znanja, orijentacije i stavove koji predstavljaju osnovu za podsticanje darovitosti u različitim oblastima (Maksić, 2018).

Veliki je **uticaj porodice** u obezbjeđivanju uslova koji pogoduju bavljenju poželjnim aktivnostima, jer je porodica baza za razvoj ličnosti i društvena grupa od velikog značaja za pojedinca koja u velikoj mjeri može uticati na izbor slobodnih aktivnosti individue (Maksić, 2018).

Daroviti učenici su vrlo aktivni van redovne nastave i van škole i mnoge njihove aktivnosti su u funkciji razvoja talenta. U nekim aspektima provođenja slobodnog vremena daroviti učenici su veoma slični prosječnim učenicima, a u nekim se razlikuju, što se najčešće odnosi na konkretnu oblast darovitosti (Maksić, 2018).

Vannastavne i hobi aktivnosti mladi doživljavaju kao aktivnosti sa jasnim ciljevima, ne samo u pogledu usavršavanja kompetencija i talenata, već i u vezi sa jednim od centralnih zadataka perioda adolescencije, a to je formiranje identiteta. Aktivnosti u slobodnom vremenu mladima omogućavaju razvojno iskustvo, održavaju njihovo vlastito ja, ono što jesu, kao i ono što bi voljeli da budu. Mladi slobodne aktivnosti smatraju aktivnostima koje zahtijevaju ulaganje vremena, truda, mentalnog napora i koncentracije, pa iz tog razloga pažljivo pristupaju izboru hobija i kritički sagledavaju sve aktivnosti, tražeći im prednosti i nedostatke, kako bi im to pomoglo u odlučivanju da li će upravo tim aktivnostima posvetiti svoje slobodno vrijeme (Pešić i Videnović, 2017).

Vannastavne aktivnosti su više od nastave utemeljene na **slobodnom opredjeljenju i unutrašnjoj motivaciji učenika** i za očekivati je da će se njihovim posredstvom u školskom periodu očuvati kreativnost. Što se tiče osnovnih škola našeg regiona, osnovne škole nijesu na odgovarajući način postavljene, tako da njihovo podsticajno dejstvo na razvoj kreativnosti nije u dovoljnoj mjeri iskorišteno. Koliko god se među planovima nalazilo posebno posvećivanje darovitim učenicima, zbog kompleksnih redovnih školskih aktivnosti pružanje pažnje darovitima u školama gotovo da je nemoguća misija. **Sadržajnu osnovu aktivnosti slobodnog vremena predstavljaju interesovanja, motivi i potrebe svakog učenika pojedinačno** (Janković, 2001).

Vannastavne aktivnosti učenika su u funkciji razvoja slobode, kreativnosti i aktiviranja učenika u školi. Vannastavne aktivnosti zajedno sa nastavnim čine cjelinu školskog rada i neizostavan su dio programa, jer uz obavezne aktivnosti neophodne su i slobodne aktivnosti. Dužnost škole je organizacija vannastavnih aktivnosti, gdje se uglavnom misli na sekcije, kako bi učenici imali priliku da izaberu čime žele da se bave van nastavnog procesa i kako bi mogli da se uključe u određene aktivnosti prema ličnom nahođenju (Janković, 2001).

Školski pedagozi i nastavnici koji vode sekcije učenika daju doprinos da se njihov rad učini više afirmativnim, kako bi učenici imali više afiniteta i motivacije za pohađanje sekcija, kroz koje bi došla do izražaja njihova posebna sklonost ka nekoj oblasti, odnosno talenat (Marković, 2020).

Uloga i značaj slobodnog vremena adolescenata

Neadekvatno korišćenje slobodnog vremena može dovesti do upadanja u loše društvo i uzimanja psihoaktivnih supstanci. Iz tog razloga je zadatak svih onih koji učestvuju u vaspitno-obrazovnom radu nekog pojedinca na bilo koji način da **prate, usmjeravaju i daju dobronamjerne savjete, kako bi mladi razvili navike racionalnog korišćenja slobodnog vremena** (Mlinarević i Gajger, 2008).

Mladi sve više „gube“ svoje slobodno vrijeme na nekreativne aktivnosti koje ne pospješuju njihov razvoj, što može dovesti do češćih pojava poremećaja ponašanja i rizičnih ponašanja. Mladi ljudi ispoljavaju antisocijalno ponašanje na različite načine jer u svom slobodnom vremenu nemaju aktivnosti koje će ih usmjeravati ka prosocijalnom razvoju ličnosti (Pljakić, 2013).

Potrebno je podsticati, razvijati i bogatiti sve pozitivno, a sve štetno sprječavati. Ali, kako? Mnoga djeca, mladi pa i odrasli pitaju se svakodnevno kako na najbolji način iskoristiti svoje slobodno vrijeme i kako se za njega pripremiti. Javlja se mnoge teškoće vezane za provođenje slobodnog vremena, upravo zato jer je **nedovoljno stručnjaka koji bi proučavali isključivo aktivnosti slobodnog vremena**. Često su problem i manje sredine u kojima je manja ponuda mogućnosti i mjesta na kojima bi djeca i mladi provodili svoje slobodno vrijeme. Takođe, problem su često i sredstva, materijalni uslovi i premali broj zainteresovanih za određenu aktivnost, koja se u tom slučaju ne može odvijati bez određene grupe zainteresovanih pojedinaca, odnosno optimalnog broja članova (Mlinarević i Gajger, 2008).

U vannastavnim aktivnostima mogu se primjenjivati sve nastavne metode i oblici rada kao u redovnoj nastavi, one podstiču samostalnost i aktivnost učenika, razvijaju kreativnost mišljenja i smisao za komunikaciju, razvijaju sposobnosti za primjenu naučenog, razvijaju organizacione sposobnosti, doprinose boljem međusobnom upoznavanju, razumijevanju i saradnji između nastavnika i učenika. Vannastavne aktivnosti su važan segment života i rada u školi i predstavljaju jedno od **glavnih obilježja savremene škole** (Rangelov Jusović, 2016).

U vannastavnim aktivnostima moguće je prepoznati **sklonosti djeteta**, prije nego na nastavnom času. Nekada su **sekcije bile produžena ruka nastave**. Na njima su nadareni učenici proširivali svoja znanja stečena na časovima redovne nastave i na taj način se pripremali za takmičenja (Rangelov Jusović, 2016).

Predstavljanje rezultata sekcija obično bi se događalo prilikom obilježavanja dana škole, a to se uglavnom odnosilo na recitatorsku, muzičku i plesnu sekciju. Nije se previše vodilo računa o procesu kroz koji djeca prolaze tokom rada u sekciji i koliko taj rad utiče na podizanje samopouzdanja, komunikativnosti, a da ne govorimo o korelaciji između sekcija koje bi bile posvećene radu na zajedničkoj temi (Rangelov Jusović, 2016).

Zadaci pedagogije slobodnog vremena prema autoru Jankoviću su:

- **proučavanje, istraživanje i obrađivanje pedagoške strane slobodnog vremena,**
- **analiza slobodnog vremena kao vaspitnog faktora,**
- **ispitivanje uticaja pojedinih aktivnosti slobodnog vremena na formiranje ličnosti,**
- **vođenje brige o korištenju specifičnih principa i metoda korištenja aktivnosti slobodnog vremena,**
- **unaprjeđivanje usavršavanja stručnjaka za rad s mladima u slobodnom vremenu,**
- **unaprjeđivanje izdavačke djelatnosti iz područja pedagoške problematike slobodnog vremena** (Tomić i Hasanović, 2007: 34; prema Janković, 1967).

Obrazovanje o slobodnom vremenu je realno i aktuelno naučno pitanje, posebno sa didaktičkog i metodičkog stanovišta. Ova ideja se sastoji od tri dijela: **obrazovanje stručnjaka za industriju slobodnog vremena, obrazovanje u/kroz/kao slobodno vrijeme, obrazovanje za slobodno vrijeme** (Kačavenda Radić, 2009: 277).

Uopšteno govoreći, ovo uključuje okvire obrazovanja za slobodno vrijeme u zajednici, samoobrazovanje i nastavni plan i program za slobodno vrijeme kroz školovanje. Oni takođe uključuju savjetovanje, informisanje, usmjeravanje i podučavanje djece za njihovo slobodno vrijeme. Obrazovanje stručnjaka za industriju slobodnog vremena se odnosi na obuku osoblja za usluge slobodnog vremena. Obrazovanje za slobodno vrijeme se odnosi na proces učenja određenih obrazovnih materijala, dok obrazovanje u slobodno vrijeme predstavlja sadržaje slobodnog vremena. Oba segmenta se tiču obrazovanja i doživotnog učenja. Jedinstven izazov predstavlja osmišljavanje nastavnih planova i programa za obrazovanje u slobodno vrijeme (Kačavenda Radić, 2009).

Prema Pedagoškoj enciklopediji, poseban značaj slobodnih aktivnosti ogleda se u sljedećim stavkama:

- **pogodna su forma za zadovoljavanje i razvijanje interesa učenika,**
- **učenik osjeća zadovoljstvo i život mu postaje raznovrsniji i radosniji,**
- **stiču se nova znanja, produbljuju postojeća, povezuju učenje s radom, razvijaju radne navike,**
- **omogućavaju veću aktivnost učenika i razvijanje inicijativnosti i stvaralaštva,**
- **doprinosе socijalizaciji učenika,**
- **omogućavaju afirmaciju i samopotvrđivanje ličnosti,**
- **doprinosе promjeni odnosa učenika prema školi,**
- **pružaju mogućnosti za bolje međusobno upoznavanje učenika i nastavnika, većeg međusobnog povjerenja, saradnje, poštovanja i razumijevanja,**
- **doprinosе uspješnijoj preofesionalnoj orijentaciji učenika,**
- **doprinosе boljoj pripremi učenika za racionalno korištenje slobodnog vremena i imaju važnu ulogu u prevenciji i sprečavanju raznih oblika antisocijalnog ponašanja** (Potkonjak i Šimleša, 1989).

Slobodno vrijeme mladih treba pedagoški osmisлити, stvarajući kulturu nestrukturisanog slobodnog vremena kao rješenje za ovo pitanje. Da bi pomogle djeci da „otkriju sebe i svoju svrhu“, škole, kao glavna obrazovna institucija, moraju blisko sarađivati sa roditeljima i drugim obrazovnim grupama. Tek **kada se slobodno vrijeme pretvori u mjesto gdje se mlad čovjek osjeća samostalno, zadovoljno i ostvareno i može biti spontan i prirodan, možemo zaključiti da je ono ispunilo svoju svrhu** (Pljakić, 2013).

Slobodno vrijeme treba posmatrati kao **najvažniji prostor za učenje i razvoj mladih i mjesto njihovog angažovanja i samorealizacije**. Nestrukturisano slobodno vrijeme povezano je sa brojnim pitanjima koja mogu naštetiti mentalnom zdravlju, ponašanju i kvalitetu života mladih. Ključno je da **obrazovanje u slobodno vrijeme postane osnovna komponenta obrazovnog sistema i snaga reforme obrazovanja**, uz angažovanje psihologa i edukatora u planiranju i strukturiranju slobodnog vremena mladih (Radojević, Jaredić i Minić, 2019).

Analiza dosadašnjih istraživanja na istu i srodne teme

Prema podacima MONSTAT-a, u Crnoj Gori u 2022. godini gimnaziju je pohađalo 7927 učenika, odnosno 31,4% od ukupnog broja srednjoškolaca, što je čini vrstom srednje škole sa najvećim brojem upisanih učenika; ukupan broj srednjoškolaca u 2022. godini iznosi 25245, a ukupan broj stanovnika je bio 619211 u 2021. godini, što znači da **srednjoškolci čine 4,08% opšte populacije stanovnika**. Ovakva statistika i procenti srednjoškolaca i gimnazijalaca koji su značajni ukazuju na **važnost proučavanja ovog životnog razdoblja** (MONSTAT, Uprava za statistiku).

Prema različitim istraživanjima, srednjoškolci **u prosjeku imaju 4h slobodnog vremena** na dnevnom nivou (Rattinger, 2020; Mijatović, 2014). Takođe, Nacionalni plan akcije za mlade u Crnoj Gori i još neka istraživanja prikazuju podatak u prilog tome, da mladi imaju jako puno slobodnog vremena (Republika Crna Gora, 2006; Pehlić, 2014). Nasuprot tome, 14,3% učenika izjavilo je da nema slobodnog vremena (Pehlić, 2014). Istraživanje autorke Mlinarević je pokazalo da gimnazijalci imaju najmanje slobodnog vremena u poređenju sa svim ostalim srednjim školama, a da prosječno slobodno vrijeme gimnazijalaca iznosi 3 sata dnevno, dok učenici stručnih škola na raspolaganju imaju 3,4 ili više sati slobodnog vremena dnevno (Mlinarević, 2007). Jedno starije američko istraživanje pokazalo je potpuno suprotne rezultate u odnosu na istraživanja sa naših prostora, a to je da djeca radnim danima imaju oko 6h slobodnog vremena, a vikendom čak 9 ipo sati slobodnog vremena (Meeks i Mauldin, 1990).

Adolescenti u svom slobodnom vremenu **u sve većoj mjeri koriste internet, a sve manje čitaju, odlaze u bioskop i pozorište** – većina istraživanja na ovu temu dolazi do ovakvih rezultata (Sumarni pregled UNICEFA, 2018). Istraživanje Marije Rattinger za potrebe doktorske disertacije govori da **99% učenika koristi društvene mreže, a 1% ispitanika koje čini samo 6 učenika ne koristi**; djevojčice koriste društvene mreže u prosjeku 2,5h, a dječaci 1,9h (Rattinger, 2020). U provođenju slobodnog vremena su **dominantne pasivne aktivnosti** (gledanje tv, ležanje, odmaranje, društvene mreže) kojima se bavi većina srednjoškolaca, a najmanji procenat se bavi volonterizmom; 41% mladih slobodno vrijeme provodi na internetu, ali 80% mladih ne koristi obrazovne softvere i internet u edukativne svrhe (Mijatović, 2014; Pešorda, 2007). Što se tiče područja Crne Gore, Centar za građansko obrazovanje došao je do sljedećih nalaza: 78% ispitanika provodi slobodno vrijeme slušajući muziku, 57% uz gledanje televizije, što govori da mladi čak dvije pasivne aktivnosti praktikuju svakodnevno i ide u prilog ostalim istraživanjima. Sportske

aktivnosti imaju značajne razlike po polu: naime, ovim aktivnostima podliježe 45% muškog pola, a svega 17% ženskog. U Crnoj Gori 99% mladih ima pristup internetu i to je dostupan svim kategorijama mladih, koji u prosjeku provedu 4,2h na internetu, a samo 10% ga koristi za rad i učenje (Knežević i Đukanović, 2016). Slično tome, istraživanje Suzane Pešorde pokazalo je da 94% učenika surfuje internetom u svom slobodnom vremenu (Pešorda, 2007). Takođe, CeSID je dokazao da 86% mladih slobodno vrijeme provodi na društvenim mrežama (CeSID, 2019). Nešto drugačije rezultate pokazuje istraživanje Vesnice Mlinarević, koja je došla do saznanja da 47,87% gimnazijalaca slobodno vrijeme provodi sa prijateljima, 33,18% sa porodicom, a 14,22% sami, što malo umanjuje korišćenje društvenih mreža (Mlinarević, 2007). Nešto slično pokazuje i Nacionalni plan akcije za mlade u Crnoj Gori, po kojem 49% ispitanika slobodno vrijeme provodi sa vršnjacima, 51,8% slušajući muziku, 38,4% baveći se sportom, 28,4% pomažući roditeljima u kući i 13% kroz noćni život (Republika Crna Gora, 2006). Istraživanje sprovedeno na uzorku od preko 2000 srednjoškolaca prikazuje dominantne oblike provođenja slobodnog vremena: društvene mreže (23,7%), sport (15,7), internet (15,4%), ali se samo 7% srednjoškolaca druži uživo sa svojim prijateljima, a ne putem društvenih mreža (Đuranović i Klasnić, 2016). Antonio Dragun u istraživanju sprovedenom 2009. godine slušanje muzike, korišćenje tv i interneta i odlaske u kafiće vidi kao dominantne oblike provođenja slobodnog vremena, i na taj način svaki dan svoje slobodno vrijeme provodi 70-83% maturanata; oko polovina ispitanika se bavi nekih hobiem, izlazi sa mladićem/djevojkom i izlazi u disko klubove (Dragun, 2012). S druge strane, svoje slobodno vrijeme za učenje prema istraživanju Pešorde provodi 97% učenika, 53% učenika u svom slobodnom vremenu pohađa aktivnosti i radionice koje škola nudi (Pešorda, 2007). Prema primjeru iz prakse iz Osijeka, u praćenju u vremenskom periodu od 3 godine, izdvojile su se 3 najčešće aktivnosti provođenja slobodnog vremena u Centru za pružanje usluga u zajednici Klasje, a to su: priprema poslastica, botaničari i kreativne radionice. Ovaj primjer je jedinstven, dolazi iz prakse a ne pominje se u ostalim slobodnovremenskim istraživanjima kao učestali oblik provođenja slobodnog vremena (Grabić, 2022). Studije o mladima koje je sprovedla fondacija Friedrich Ebert za Crnu Goru i Kosovo 2019. godine pokazuje određene dominantne oblike provođenja slobodnog vremena mladih. Za Crnu Goru tipično je da mladi slobodno vrijeme koriste za opuštanje i zabavu, aktivnosti koje mlade ljude angažuju intelektualno i kreativno jedva su zastupljene, a aktivnosti koje zahtijevaju društveni angažman najmanje su interesantne (Đukanović, 2019). Što se Kosova tiče, mladi se koncentrišu da slobodno vrijeme provode sa porodicom, manje od polovine mladih

se često druži i ne radi ništa u slobodnom vremenu, 56% pristupa internetu kada god i kako god je to moguće, 23% nikada ne čita knjige, 70% nikada ne učestvuje u volontiranju, a 70% nikada nije bilo u inostranstvu, što su jako poražavajući podaci (Rrumbullaku, 2019).

Mnoga istraživanja na ovu temu izdvojila su faktore čija interpretacija je smisljena. Na taj način, grupa autora izdvaja 5 faktora: **akademski obrazac ponašanja, sport, laka zabava, izlasci i kompjuteri** (Stepanović, Videnović i Plut, 2009). Za razliku od njih, Dragun ističe 6 faktora koji se izdvajaju pri provođenju slobodnog vremena maturanata, i to: **socijalno-recepcijske aktivnosti, edukativne, sportsko-zanimacijske, kulturno-individualne, individualno-recepcijske i kulturno-socijalne aktivnosti** (Dragun, 2012). Istraživanje Instituta za sociološka istraživanja izdvojilo je 4 stila provođenja slobodnog vremena: **akademski stil, druženje/sport, zabava/kuća i mediji** (Tomanović i dr., 2012). Za razliku od navedenih, autorka Mlinarević navodi sljedeća 4 stila: **elitni, hedonistički, sportsko-rekreativni i tradicionalno-(ne)konvencionalni stil** (Mlinarević, 2004).

Ometači slobodnog vremena su: **škola, obaveze (poslovi), roditelji i materijalna situacija** (Pehlić, 2014). Roditelji utiču na slobodno vrijeme na taj način što mladi čiji su roditelji višeg obrazovnog statusa češće koriste slobodno vrijeme na kulturne i društvene sadržaje, a djeca niže obrazovanih roditelja su usmjerena na porodicu i tradicionalne vrijednosti, prema nekim istraživanjima (Mlinarević, Miliša i Proroković, 2007).

Istraživanja pokazuju **blage razlike ukoliko se napravi paralela između učenika srednje i osnovne škole**. Istraživanje sprovedeno 2018. godine govori da adolescenti imaju autonomiju pri odabiru aktivnosti u slobodnom vremenu. Srednjoškolci sa svojih 4h slobodnog vremena raspoloživog na dnevnom nivou to vrijeme usmjeravaju na korišćenje društvenih mreža (Rattinger, 2020). Nešto drugačije rezultate dalo je istraživanje sprovedeno godinu kasnije. Kada je riječ o slobodnom vremenu provedenom u kafiću kao pasivnom načinu provođenja slobodnog vremena, gotovo svi stariji adolescenti skloni su tome, dok kada je u pitanju sportski orjentisano slobodno vrijeme, mlađi učenici prednjače u takvim aktivnostima (Matić Tandarić, 2019). Za razliku od srednjoškolaca, osnovnoškolci su u svom slobodnom vremenu često uključeni u vannastavne aktivnosti. U vannastavnim aktivnostima je uključeno od 18,62% do 76,55% učenika; visok procenat učenika osnovnih škola pronalazi vannastavne aktivnosti u svojoj školi i na taj način organizovano provode svoje slobodno vrijeme (Vidulin Orbanić, 2008). Posebno bi trebalo

poraditi na razvoju čitalačke pismenosti kod učenika, jer se čitanje pokazalo kao oblik provođenja slobodnog vremena neomiljen među učenicima. Kod osnovnoškolaca se vidi odgovorno ponašanje, jer slobodno vrijeme provedeno na facebooku nije zabrinjavajuće, već je umjereno, a postoje polne razlike u provođenju slobodnog vremena, pa dječaci više igraju igrice, a djevojčice razgovaraju preko mobilnog telefona (Čunović, Đuranović i Klasnić, 2018). U istraživanju Mikanovića koje se odnosi na vrjednosne orijentacije učenika osnovne škole u slobodnom vremenu iz 2013 godine je izdvojeno 6 vrijednosti: **teorijske, ekonomske, estetske, socijalne, političke i religijske**; učenici osnovne škole najviše preferiraju socijalne, teorijske i religijske aktivnosti, a najmanje ekonomske; slobodno vrijeme se koristi za samoostvarenje, veći broj učenika svoje slobodno vrijeme provodi sa porodicom, podatak koji se odnosi na korišćenje interneta u slobodno vrijeme u ovom istraživanju nije zabrinjavajući, a **vršnjaci su najuticajniji faktor u slobodnom vremenu** (Mikanović, 2013).

Komparativna analiza provođenja slobodnog vremena može se napraviti **u odnosu na različite države čija su istraživanja u literaturi dostupna: Crna Gora, Srbija, Hrvatska, Bugarska, Kina i Sjedinjene Američke Države**. U Crnoj Gori je 70% mladih zadovoljno načinom na koji provodi svoje slobodno vrijeme, a 31% mladih se izjasnilo da slobodnog vremena ima jako puno, što je značajan podatak jer govori o važnosti provođenja slobodnog vremena na adekvatan način kako bi se učenik razvio kao ličnost (Republika Crna Gora, 2006). Što se samih aktivnosti za provođenje slobodnog vremena tiče, među crnogorskim srednjoškolcima su dominantne pasivne aktivnosti, najčešće slušanje muzike i gledanje televizije. Još jedan dominantan način provođenja slobodnog vremena je korišćenje interneta, i to se za edukativne svrhe koristi samo u 10% slučajeva, a uglavnom se koristi za zabavu i razonodu (Knežević i Đukanović, 2016). U Srbiji srednjoškolci svoje slobodno vrijeme provode aktivno i pasivno, strukturisano i nestrukturisano. Dominantne aktivnosti su: korišćenje medija - televizija, radio, internet, aktivnosti u kući, odmaranje, društvene aktivnosti, odlazak u kafiće, muzeji, koncerti, čitanje, slikanje i mnoge druge aktivnosti (Tomanović i dr., 2012). Jedno veće istraživanje koje uključuje 9 srpskih gradova govori o akademskom ponašanju, sportu, lakoj zabavi, izlascima, muzici i kompjuterima, gdje se može uvidjeti da su 3 od 5 faktora okrenuti razonodi i zabavi, pa se vidi dominacija takvih aktivnosti u slobodnom vremenu (Stepanović, Videnović i Plut, 2009). Mladi smatraju da postoji dovoljno sadržaja organizovanih kao potencijalni načini provođenja slobodnog vremena, što nije bio slučaj u ranijim istraživanjima (CeSID, 2019). Hrvatski srednjoškolci koji pohađaju gimnazije u prosjeku

imaju oko 3h slobodnog vremena dnevno, koje najčešće koriste za druženje sa prijateljima i porodicom. Mladi su opterećeni školskim obavezama, nemaju dovoljno vannastavnih aktivnosti i kulturnih sadržaja (Mlinarević, 2007). Dominantni oblici provođenja slobodnog vremena hrvatskih maturanata su: slušanje muzike, korišćenje interneta, odlasci u kafiće, bavljenje hobiem, izlazak sa mladićem/djevojkom i disko klubovi, dok su najmanje učestale aktivnosti čitanje, odlazak u bioskop, pozorište i izložbe (Dragun, 2012). Slobodno vrijeme se provodi manje aktivno i više pasivno, stil provođenja slobodnog vremena srednjoškolaca većim dijelom je osiromašen; aktivnosti su najčešće usmjerene na dokolicu, zabavu, a ispitanici iskazuju nezadovoljstvo mjestima za provođenje slobodnog vremena (Mlinarević, Miliša i Proroković, 2007). U Bugarskoj je provođenje slobodnog vremena nešto drugačije u odnosu na ostale zemlje, prema istraživanju Maje Kelijan. U Bugarskoj postoji ustanova koja čuva kulturno nasljeđe, zove se „čitalište“ i ona nije samo biblioteka, već promoviše sve aspekte kulture. Ovakva udruženja se bave umjetnošću. Bugarska je na pretposljednem mjestu u EU po bavljenju sportom, oko 15% muškaraca i 5% žena se bavilo sportom u toku 2019. godine. Takođe, internet se u Bugarskoj koristi najmanje u odnosu na ostale članice EU, njegova svrha uglavnom je posao i online kupovina (Keliyan, 2021). U Kini je situacija nešto drugačija od svih ostalih navedenih istraživanja. Adolescenti Hong Konga nijesu imali autonomiju da učestvuju u slobodnovremenskim aktivnostima, zbog teških uslova studiranja/učenja i stroge kontrole roditelja. Učenici nijesu mogli da pohađaju razne kurseve u svom slobodnom vremenu. Oni su željeli da putuju, ali su imali fizičko ograničenje na život u malom stanu sa porodicom. Jedan oblik provođenja slobodnog vremena bio im je šetnja sa prijateljima kao kompenzacija za naporan rad (Sivan i Po Kwan Siu, 2020). U Sjedinjenim Američkim državama neka starija istraživanja su pokazala da djeca imaju znatan broj sati slobodnog vremena, koje uglavnom provedu u nestrukturisanim aktivnostima. Djeca uzrasta 13-15 godina provode vrijeme u strukturisanim, a uzrasta 16-18 godina u aktivnostima kao što je druženje, što je sličan rezultat istraživanja sa naših područja (Meeks i Mauldin, 1990).

Na temu slobodnog vremena sproveden je čitav niz kompleksnijih dugotrajnih istraživanja: **kvalitativne analize vremenskih dnevnika srednjoškolaca, longitudinalna studija, intervju sa sociologom kulture.** Kod kvalitativne analize vremenskog dnevnika srednjoškolaca, došlo se do sljedećih podataka: samo 4,9% učenika je navelo da su ispitivanog dana učestvovali u vannastavnim aktivnostima, a još manje, 2,9% navelo je hobi aktivnosti. Većina je navela pasivne oblike provođenja slobodnog vremena. Srednjoškolci opisuju slobodno vrijeme u pozitivnom

svijetlu, tako da gotovo da nema negativnih komentara o istom; slobodno vrijeme razmatraju u pogledu njegovih ciljeva i značaja, mentalne zahtjevnosti, motivacione vrijednosti i doživljaja uključenosti (Pešić i Videnović, 2017). Pitanjem hobija i zašto se vrijeme provodi pasivno bavio se sociolog kulture Alan Tomlinson, sa kim je intervju dobio svoju formu u časopisu „Leisure Studies“. Alan koji se prvobitno bavio sociologijom kulture je napravio “skok” u svojoj karijeri i prešao na proučavanja slobodnog vremena; u svom intervjuu je naglasio da mu je bilo zanimljivo zapitati se gdje se slobodnovremenske aktivnosti nalaze u ostatku nečijeg života, konkretno slavnih sportista i kako one zaista utiču na međuljudske odnose. U kulturološkim studijama ima više prostora za postavljanje pitanja o slobodnom vremenu, a ne samo o sportu. Sportske studije su ugrozile poziciju studija o slobodnom vremenu, ističući bavljenje sportom kao krucijalnu slobodnovremensku aktivnost (Andrews, 2006). Nešto drugačije stavove iznjedrila je pomenuta longitudinalna studija vezana za adolescente iz Hong Konga. Naime, studija je trajala 10 godina. Percepcije ispitanika o slobodnom vremenu su ostale iste tokom istraživanja, iako su postojale neke varijacije u načinima provođenja slobodnog vremena kako su se odvijali životi adolescenata. Adolescenti Hong Konga nijesu imali autonomiju da učestvuju u slobodnovremenskim aktivnostima (Sivan i Po Kwan Siu, 2020). Još jedno longitudinalno istraživanje ispitivalo je odnos između četiri domena slobodnih aktivnosti u adolescenciji (umjetnost, nauka, društvene aktivnosti i sport) i četiri domena slobodnih aktivnosti u odraslom dobu; za 35% ispitanika, aktivnosti u slobodnom vremenu adolescenata su odgovarale zanimanjima odraslih 18 godina nakon početne procjene slobodnih aktivnosti (Hong, Milgram i Whiston, 1993).

Neka slobodnovremenska istraživanja govore u prilog tome da aktivnosti kojima se djeca bave u slobodnom vremenu utiču na kasniju profesionalnu orijentaciju. Istraživanje iz Osijeka u periodu od 2017 do 2020 godine koje je izdvojilo pripremu poslastica, botaničare i kreativne radionice kao primjer iz prakse, pokazalo je da je dječak koji je uživao u pripremi poslastica u svom slobodnom vremenu upisao ugostiteljsku školu, što potvrđuje važnost slobodnovremenskih aktivnosti pri izboru poziva (Grabić, 2022). Takođe, u prilog tome idu i dva starija istraživanja sa angloameričkih područja. Prvo istraživanje je studija koja je istraživala recipročni odnos između školskih i slobodnih aktivnosti za srednjoškolce i motivaciju za učenje. Došlo se do zaključka da ono što mladi rade u slobodnoj aktivnosti utiče na odnos sa postignućem, jer su slobodne aktivnosti povezane sa akademskim postignućem (Bergin, 1992). Drugo istraživanje usmjereno je na uticaj slobodnovremenskih aktivnosti iz djetinjstva na aktivnosti u odraslom dobu. Za 35% ispitanika,

aktivnosti u slobodnom vremenu adolescenata su odgovarale zanimanjima odraslih 18 godina nakon početne procjene slobodnih aktivnosti. Individualni rezultati vanškolskih aktivnosti prikupljeni u adolescenciji mogu predvidjeti zanimanja odraslih (Hong, Milgram i Whiston, 1993).

Još jedan segment na koji slobodnovremenske aktivnosti utiču je **razvoj darovitosti, odnosno talenta**. Istraživanje autorke Maksić obuhvata darovitu i prosječnu grupu od po 80 učenika. Čak 30% darovitih i 15% prosječnih su članovi nekih sekcija, kojima se bave u slobodnom vremenu i van nastave; 51,3% darovitih uči strane jezike van škole, a prosječnih 30%; bavljenje muzikom i sportom su razlike 32,5% i 25% kod darovitih i prosječnih. Kada je u pitanju vrijeme za stručni rad, tu su velike razlike – 6,5% prosječnih i 21,8% darovitih u svom slobodnom vremenu bavi se programiranjem, prirodnim naukama i sl.; kada provode slobodno vrijeme sa drugovima, daroviti prednjače u učenju, a prosječni u zabavi (Maksić, 2018). U prilog tome ide i istraživanje sa područja Srbije, u kome je gotovo svaki drugi ispitanik, 49%, rekao da ima dovoljno mogućnosti da ispolji svoje talente i kreativnost u slobodnom vremenu (CeSID, 2019). Međutim, jedno istraživanje sa angloameričkog područja ne pokazuje ovakve rezultate: rezultati potvrđuju da djeca sa najvećim intelektualnim potencijalom nijesu najbolji učenici i obrnuto. Dječaci preferiraju prirodne nauke i tehnologiju, a djevojčice društvene nauke i umjetnost. Dječacima je potrebno toliko vremena za postizanje uspjeha u školi, da slobodnog vremena i nekih kreativnih aktivnosti nemaju. Predviđanje obično treba da dovede do odabira većeg udjela uzorka, da bi se što sigurnije mogla potvrditi pretpostavka da aktivno provođenje slobodnog vremena može biti prediktor darovitosti (Gefferth i Herskovits, 1991).

Pojava koja je imala jak uticaj na slobodno vrijeme je širenje virusa Covid-19. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, sproveo je istraživanje 2021. godine; uzorak obuhvata osnovnoškolski uzrast i III i IV razred srednje škole. Došlo se do saznanja da su kod srednjoškolaca najzastupljeniji oblici provođenja slobodnog vremena šetnja, vožnja bicikla, slušanje muzike, društvene mreže, filmovi i serije i bavljenje sportom. U toku pandemije 80% ispitanika je slobodno vrijeme provodilo online (Bjeković, 2021). Već pomenuto bugarsko istraživanje Maje Kelijan osvrće se i na uticaj Covida-19 na slobodno vrijeme. Pod uticajem virusa, slobodno vrijeme se povećava, ali se njegovo korišćenje ograničava. Pandemija je u izvjesnoj mjeri izbrisala granice između radnog i slobodnog vremena, jer smo svi bili izloženi online nastavi i radu od kuće, pa se u tom pogledu radno i slobodno vrijeme nekako kreću spajati (Kelijan, 2021).

METODOLOŠKI DIO ISTRAŽIVANJA

Problem istraživanja

Pojedini oblici provođenja slobodnog vremena dominantno su zastupljeni kod srednjoškolaca. U najvećem broju slučajeva vidi se pasivno provođenje slobodnog vremena, što podrazumijeva korišćenje interneta, naročito društvenih mreža, video igrice, odmaranje, izležavanje, obilazak kafića i slično. Osim toga, srednjoškolci se u svom slobodnom vremenu bave i sportskim aktivnostima, vannastavnim aktivnostima, učenjem i druženjem. Društvene mreže imaju mnoge negativne uticaje, kojima je ugrožena dobrobit adolescenata. Takođe, „covid” kontekst je doveo do povećanja slobodnog vremena, ali nažalost i sve više provođenja istog na način štetan po razvoj pojedinca: provođenje slobodnog vremena „online“. Zbog mnogih opasnosti i štetnih uticaja, tema slobodnog vremena veoma je aktuelna i značajna za istraživanje. Srednjoškolci čine nezanemarljiv udio od oko 4% u opštoj populaciji, pa je prema takvoj statistici očigledna važnost proučavanja života srednjoškolaca. Ukoliko otprilike imaju 3-4h slobodnog vremena dnevno na raspolaganju, neophodno je utvrditi koje su to slobodnovremenske aktivnosti kojima se srednjoškolci bave u tom dijelu dana koji kreiraju prema ličnim preferencijama.

Samim tim, **problem ovog istraživanja jeste nedovoljna iskorištenost slobodnog vremena na adekvatan način kako bi se bogatili potencijali ličnosti i poboljšao školski uspjeh.**

Predmet istraživanja

Slobodno vrijeme može se definisati kao vrijeme izvan radnih obaveza, porodičnih dužnosti i potreba pojedinca, kojim će samostalno raspolagati u odnosu na lično nahođenje i preferencije (Pešorda, 2007). Mladi su sve manje organizatori aktivnosti u slobodnom vremenu, a sve više su konzumenti sadržaja koji su im već ponuđeni (Mlinarević, 2007). Slobodno vrijeme predstavlja vrijeme aktivnog odmora, zabave, socijalizacije, kreativnosti i stvaralaštva (Pešorda, 2007). Učenici često nijesu dovoljno informisani o mogućnostima provođenja slobodnog vremena, gdje bi trebali samostalno i slobodno donijeti odluku o slobodnovremenskim aktivnostima kojima žele da se bave. Slobodno vrijeme predstavlja složen fenomen savremenog doba koji ima značajan uticaj na položaj mladih u društvu i na razvoj ličnosti, vrijeme koje pojedinac ispunjava prema vlastitim željama, bez bilo koje obaveze (Knežević i Đukanović, 2016). Navedene definicije prikazuju važnost proučavanja ovog fenomena, koji će biti opredmećen u istraživanju u crnogorskim školama. Prema tome, **predmet istraživanja su oblici provođenja slobodnog vremena učenika srednjih škola i njihov vaspitno-obrazovni potencijal.**

Cilj i zadaci istraživanja

Slobodno vrijeme kao veoma važan faktor u životu pojedinca, bez kojeg ne bi bilo svestranog razvoja, pitanje je veoma važno za proučavanje. Dok neki srednjoškolci slobodno vrijeme provode funkcionalno i produktivno, ima i onih koji ga „protraće“. Koliko god zauzeti bili, uvijek će se naći makar pola sata vremena za neke omiljene aktivnosti. U svom slobodnom vremenu adolescent se najčešće odmara ili zabavlja, informiše, uči, razvija svoje sposobnosti i vještine, a sve to u vremenu kada nema školskih, porodičnih, društvenih i ostalih obaveza.

Funkcionalno provedeno slobodno vrijeme ne predstavlja pedagoški problem, već je vrijeme koje je neadekvatno i nedovoljno iskorišteno oblast kojoj se treba posvetiti. Ukoliko je takav slučaj, ne prepoznaje se pozitivan pedagoški potencijal u slobodnom vremenu koje pojedinac ima na raspolaganju. Takvi slučajevi su područja koja treba istraživati i na koja treba korektivno uticati.

Takođe, još jedan aspekt interesantan za proučavanje jeste edukacija srednjoškolaca o slobodnom vremenu. Ovo je područje gdje nije uloženo mnogo napora. Naime, edukacija učenika o slobodnom vremenu je veoma slaba, a bila bi itekako korisna kada bi se pravovremeno sprovedila. Ukoliko su učenici potkovani znanjem kako da svoje slobodno vrijeme organizuju, koje aktivnosti da sprovode, ukoliko uviđaju značaj istog, veće su šanse da će biti iskorišteno na najbolji mogući način. Nasuprot tome, ukoliko edukacija nije dovoljna, šanse za neadekvatno provođenje slobodnog vremena koje ne ide u prilog razvoju i bogaćenju potencijala ličnosti su mnogo veće.

Djeca uzrasta 12-17 godina provedu dnevno 8h ispred ekrana. Internet je primarni izvor informacija, a uticaj interneta i društvenih mreža se povećava sa uzrastom (UNICEF, 2021). Ovakvo i slična istraživanja iako imaju rezultate poražavajuće za društvo ipak djeluju motivaciono, da se rasvijetli problem slobodnog vremena i edukacija učenika o tom značajnom fenomenu podigne na viši nivo.

Istraživanja na temu svrhe svih slobodnovremenskih aktivnosti pokazala su tri ključne funkcije slobodnog vremena: odmor, zabava i razvoj ličnosti. Kroz slobodno vrijeme se odvija znatan dio socijalizacije djece, kako bi se uklopili u društvo u kome žive, što pokazuje njegovu važnost (Stepanović, Videnović i Plut, 2009).

Naša motivacija za istraživanje proizilazi iz značaja i aktuelnosti same teme. Slobodno vrijeme je pojava o kojoj srednjoškolci rado govore, kao područje izvan obaveza, u potpunosti slobodno i

podređeno njihovim nahođenjima. Iznad njega nemaju nikakvu kontrolu, nikakvu evaluaciju, već su u potpunosti prepušteni sebi, što pokazuje da postoje bolji i lošiji načini provođenja slobodnog vremena. Adolescenti u svom kriznom periodu ponekad nijesu u stanju da zdravorazumski i racionalno donose odluke, posebno za „neobavezne“ stvari za koje neće dobiti ocjene, iako ni sami nijesu svjesni koliko mogu da naštetu sopstvenoj ličnosti i formiranju identiteta.

Glavni cilj ovog istraživanja je ispitati da li učenici svoje slobodno vrijeme provode dominantno na pasivan način. Cilj postavljen na ovaj način ukazuje na važnost proučavanja oblika provođenja slobodnog vremena, odnosno njegov uticaj na pojedinca, kao i vaspitno-obrazovni potencijal koji slobodno vrijeme ima. **Cilj nam je da istraživanjem dođemo do spektra oblika provođenja slobodnog vremena prosječnog crnogorskog adolescenta, koji će se prikupljanjem podataka iskristalisati i na taj način dati uvid u to kojim se aktivnostima crnogorski srednjoškolci bave u svom slobodnom vremenu, kao i kako procjenjuju vaspitno-obrazovni potencijal pojedinih oblika provođenja slobodnog vremena.** Naročito smo motivisani da uložimo napor u njihovu procjenu pedagoškog potencijala pojedinih oblika provođenja slobodnog vremena, i na taj način ovo istraživanje učinimo participativnim, posebno budući da istraživanja u ovoj oblasti rijetko uključuju stavove samih adolescenata o potencijalnom afirmativnom ili negativnom uticaju pojedinih slobodnovremenskih aktivnosti.

Zadaci istraživanja su:

- 1: Utvrditi koliko učenici imaju na raspolaganju slobodnog vremena dnevno;**
- 2: Utvrditi koji su najdominantniji oblici provođenja slobodnog vremena;**
- 3: Utvrditi koji su najmanje zastupljeni oblici provođenja slobodnog vremena;**
- 4: Ispitati da li se učenici u svom slobodnom vremenu bave i vannastavnim aktivnostima koje škola nudi – predavanja, radionice, sekcije, školski klubovi;**
- 5: Utvrditi da li su učenici u stanju da procijene pedagoški potencijal pojedinih oblika slobodnog vremena;**
- 6: Ispitati da li grupa učenika koji će voditi dnevnik o slobodnovremenskim aktivnostima kojima su se bavili 7 dana navodi aktivnosti slične onima koje navode ispitanici obuhvaćeni anketnim ispitivanjem – ostali srednjoškolci;**

Hipoteze istraživanja

Glavna hipoteza istraživanja glasi: pretpostavlja se da učenici dominantno provode svoje slobodno vrijeme na pasivan način. Kako bi se glavna hipoteza razradila, konkretizuje se na sljedeće sporedne hipoteze, odnosno **zasebna istraživačka pitanja:**

H1: Pretpostavlja se da učenici imaju na raspolaganju oko 3h slobodnog vremena dnevno;

H2: Pretpostavlja se da su najdominantniji oblici provođenja slobodnog vremena korišćenje interneta, druženje sa prijateljima, sportske aktivnosti i slušanje muzike;

H3: Pretpostavlja se da su najmanje zastupljeni oblici provođenja slobodnog vremena čitanje knjiga, odlazak u pozorište, posjeta izložbi i bavljenje humanitarnim i volonterskim radom;

H4: Pretpostavlja se da se učenici u svom slobodnom vremenu bave i vannastavnim aktivnostima koje škola nudi – predavanja, radionice, sekcije, školski klubovi;

H5: Pretpostavlja se da su učenici u stanju da procijene pedagoški potencijal pojedinih oblika slobodnog vremena;

H6: Pretpostavlja se da grupa učenika koji će voditi dnevnik o slobodnovremenskim aktivnostima kojima su se bavili 7 dana navodi aktivnosti slične onima koje navode ispitanici obuhvaćeni anketnim ispitivanjem – ostali srednjoškolci.

Glavna hipoteza i sporedne hipoteze su postavljene na bazi rezultata dosadašnjih istraživanja na temu slobodnog vremena do kojih su došli prethodni istraživači.

Većina ranijih istraživanja došla je do saznanja da učenici imaju u prosjeku oko 3h slobodnog vremena na dnevnom nivou, pa je to prva sporedna hipoteza čija će se provjera izvršiti istraživanjem.

Istraživanja uglavnom pokazuju sljedeće aktivnosti kao najzastupljenije: korišćenje društvenih mreža (Rattinger, 2020; Mijatović, 2014; Pešorda, 2007), boravak u kafićima, sportske aktivnosti (Matić Tandarić, 2019), što je bio razlog da se formuliše hipoteza sa upravo tim setom aktivnosti koje se naglašavaju kao najzastupljenije.

Nasuprot tome, najmanji broj srednjoškolaca u dosadašnjim istraživanjima čita knjige, odlazi u pozorište i na izložbe (Dragun, 2012) i bavi se humanitarnim i volonterskim radom (Mijatović, 2014).

Čak 53% gimnazijalaca jednog istraživanja izjavilo je da koristi radionice i aktivnosti koje škola organizuje za svoje slobodno vrijeme (Pešorda, 2007), dok je novije istraživanje pokazalo da je nešto manje od 5% učenika ispitivanog dana učestvovalo u vannastavnim aktivnostima (Pešić i Videnović, 2017), pa su ova dva razloga prekretnica za ispitivanje slobodnog vremena u kontekstu škole i aktivnosti koje škola nudi svojim učenicima.

Da li su učenici u stanju da procijene pedagoški potencijal pojedinih oblika provođenja slobodnog vremena pokušaće utvrditi istraživanje. Ovaj segment je uključen u istraživanje sa ciljem da se uvažavaju stavovi srednjoškolaca i da se utvrdi njihovo mišljenje o datoj temi.

I na kraju, istraživanje obuhvata i poseban segment, manju grupu učenika koji vode dnevnik u kome bilježe aktivnosti kojima se bave u slobodnom vremenu u periodu od jedne sedmice, pa se pretpostavlja da će rezultati njihovih dnevnika biti slični rezultatima glavnog istraživanja i aktivnostima ostalih srednjoškolaca, ali da ćemo time možda dobiti i dodatan uvid u neke aspekte provođenja slobodnog vremena kod srednjoškolaca.

Varijable istraživanja

Nezavisna varijabla:

Nezavisna varijabla je uzrok djelovanja jedne pojave na drugu, uslovi promjena. U ovom istraživanju **nezavisna varijabla je provođenje slobodnog vremena učenika srednjih škola**. Nezavisna varijabla izaziva promjene kod zavisne varijable.

Učenici provode svoje slobodno vrijeme na različite načine: baveći se sportom, družeći se sa prijateljima, gledajući filmove, čitajući knjige, igrajući igrice, svirajući neki muzički instrument i na još mnoge druge načine. Ovakvi načini korišćenja slobodnog vremena srednjoškolaca izazivaju promjene kod zavisne varijable – vaspitno-obrazovnog potencijala slobodnovremenskih aktivnosti.

Zavisna varijabla

Zavisna varijabla je posljedica ili efekat djelovanja nezavisno promjenljive na zavisno promjenljivu. U ovom istraživanju **zavisna varijabla je vaspitno-obrazovni potencijal slobodnovremenskih aktivnosti**, koji se mijenja u odnosu na način provođenja slobodnog vremena srednjoškolaca.

Zavisna varijabla se mijenja – vaspitno-obrazovni potencijal slobodnovremenskih aktivnosti se mijenja, nije isti, već se razlikuje u zavisnosti od načina korišćenja slobodnog vremena. Ukoliko je nezavisna varijabla – način korišćenja slobodnog vremena takva da se može reći da doprinosi ostvarivanju potencijala, onda se to odražava i na zavisnu varijablu, na taj način što doprinosi povećanju vaspitno-obrazovnog potencijala slobodnovremenskih aktivnosti.

Takođe, varijable koje se pojavljuju u istraživačkom instrumentu pol, razred i školski uspjeh, iako u hipotezama nema tih varijabli, u instrumentu se nalaze sa ciljem boljeg opisa uzorka i eventualnog dobijanja nekih zanimljivijih ili možda neočekivanih podataka prilikom obrade kada se uzorak podijeli po ovim varijablama pa se odrede frekvence.

Značaj i karakter istraživanja

Ovim istraživanjem nastoje se otkriti dominantni oblici provođenja slobodnog vremena i njihov vaspitno-obrazovni potencijal. Zahvaljujući dobroj iskorištenosti slobodnog vremena, učenik može postići bolji školski uspjeh i doprinijeti razvoju ličnosti. U korišćenju slobodnog vremena učenik izražava svoju samostalnost, kreativnost, inicijativnost, demokratičnost, odgovornost. Značaj ovog istraživanja ogleda se u **otkrivanju profila crnogorskog srednjoškolca** odnosno aktivnosti kojima se on dominantno bavi, ali i u **otkrivanju vaspitno-obrazovnog potencijala aktivnosti** prema stavovima crnogorskih srednjoškolaca.

Ovo istraživanje pripada **manjem istraživanju**, zbog relativno malog uzorka i racionalne organizacije. Istraživanje se sprovodi na teritoriji dvije crnogorske opštine: Danilovgrada i Nikšića, u okviru dvije srednje škole opšteobrazovnog tipa.

Smisao samog istraživanja je da nam **ukaže na postojeće stanje kada je u pitanju provođenje slobodnog vremena**, kao i da **otkrije stavove učenika o istom**.

Prema karakteru ovo istraživanje spada u **primijenjena i empirijska istraživanja**. To znači da se znanja stečena temeljnim istraživanjima koriste kako bi se doprinijelo praksi i da se proučava vaspitna empirija.

Paradigme u istraživanju

U toku ovog istraživanja će se koristiti četiri istraživačke paradigme, odnosno metodološka pristupa, i to: **racionalno-deduktivni, istorijsko-komparativni, empirijsko-induktivni i matematičko-statistički**. Ova četiri pristupa će se smjenjivati, ispreplijetati i dopunjavati. U određenim fazama realizacije dominantno će biti zastupljeni pojedini pristupi, ali u istraživanju kao cjelini se oni prepliću.

U teorijskom dijelu rada, koji obuhvata definisanje osnovnih pojmova slobodno vrijeme, dokolica i ostalih teorijskih poglavlja ključnih za istraživanje i analizu jedinica literature koje su dostupne dominira racionalno-deduktivni pristup. U teorijskom dijelu koji obuhvata istorijski osvrt na slobodno vrijeme i slobodno vrijeme savremenog doba radi svojevrsnog poređenja istih, dominira istorijsko-komparativni pristup. U procesu realizacije istraživanja, odnosno u primjeni istraživačkih instrumenata i samoj interpretaciji rezultata dominiraće empirijsko-induktivni pristup. U procesu obrade podataka dobijenih istraživanjem koristiće se matematičko-statistički pristup za obradu podataka u statističkom programu.

Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

U istraživanju će biti primijenjene sljedeće metode: **metoda teorijske analize i deskriptivna metoda**.

Metoda teorijske analize će se koristiti u početnom dijelu rada, odnosno teorijskom pristupu temi. Tehnika koja će se koristiti jeste **tehnika analize sadržaja**. Za što bolji pristup problemu neophodno je i proučavanje teorije, kako bi se jasno razgraničili i definisali pojmovi koji sačinjavaju temu. Sadržaj se analizira na taj način što se proučavaju izvori. Izvori koji se koriste su sekundarni i tercijarni. Pri odabiru literature važna je procjena istraživača o relevantnosti izvora koje će koristiti.

Deskriptivna metoda, kao najpogodnija za proučavanje vaspitne empirije će se koristiti u istraživačkom dijelu rada. Tehnike koje će se koristiti u istraživanju u okviru deskriptivne metode su **tehnika anketiranja, tehnika skaliranja i tehnika samoposmatranja**.

Tehnika anketiranja kao **instrument** će koristiti **anketni upitnik**. Srednjoškolci će odgovoriti na pitanja usmjerena na provođenje slobodnog vremena. Upitnik se nalazi u **Prilogu broj 1**.

Jedna cjelina upitnika sadržaće set pitanja koja se odnose na to da li učenici smatraju da imaju dovoljno slobodnog vremena i koliko ga u prosjeku imaju. Zatim, sljedeća cjelina obuhvataće pitanja otvorenog tipa, gdje će se od učenika zahtijevati da dopišu na koji način oni provode slobodno vrijeme i koje aktivnosti preferiraju, odnosno ne preferiraju. Nakon toga, upitnik će sadržati set pitanja koja se odnose na učešće škole u organizaciji slobodnog vremena učenika. Učenici će se izjasniti o tome da li pohađaju vannastavne aktivnosti koje im škola nudi, da li su članovi umjetničkih sekcija, debatnih, preduzetničkih i sličnih klubova, sportskih timova u školi i slično.

Tehnika skaliranja kao **instrument** u istraživanju koristi **skalu procjene**. Tip skale biti će deskriptivni. Skala će sadržati 25 aktivnosti u slobodnom vremenu za koje se pretpostavlja da su najfrekventnije. Učenici će u toj skali označiti deskriptivno uolikoj mjeri koriste date aktivnosti ili numerički na skali od 1 do 5 koliko učestalo se bave određenim aktivnostima. Skala se nalazi u **drugoj polovini Priloga broj 1**. Primjenom skale u ovom istraživanju će se prikazati profil crnogorskog srednjoškcolca u slobodnovremenskim aktivnostima, odnosno pojaviće se neki set aktivnosti koje crnogorski srednjoškolci najčešće primjenjuju u svom slobodnom vremenu. Takođe, uz svaku navedenu aktivnost pojedinačno, osim procjene učestalosti bavljenja istom, nalaziće se i skala za procjenu pedagoškog potencijala date aktivnosti, koja će imati funkciju predstavljanja stavova učenika o datim aktivnostima i njihovu procjenu pedagoškog potencijala pojedinačnih aktivnosti. Kada govorimo o pedagoškom potencijalu slobodnog vremena, prvenstveno mislimo na procjenu učenika o tome koliko slobodno vrijeme doprinosi učenju, razvoju ličnosti, razvoju karaktera, socijalizaciji, odnosno koliko „koristi“ za cjelokupan razvoj (ne)dobijaju u toku svog slobodnog vremena.

Tehnika samoposmatranja će se primjenjivati u posebnom segmentu istraživanja. Od 10 učenika će se zatražiti da vode dnevnik aktivnosti koje obavljaju u svom slobodnom vremenu za vremenski period od 7 dana. **Instrument** koji će koristiti tehnika samoposmatranja je **dnevnik posmatranja** – određeni obrazac koji će dobiti grupa učenika koja vodi dnevnik u kome će biti naznačeni dani zasebno, ponuđene neke aktivnosti u vidu ček liste ili ostavljen prostor za njihovo bilježenje, sa

rubrikom za lične komentare koji im daje slobodu da navedu aktivnosti koje žele. Ovaj istraživački instrument nalazi se u **Prilogu broj 2**.

Populacija i uzorak istraživanja

Populaciju istraživanja čine učenici srednjih škola na teritoriji opština Danilovgrad i Nikšić. Za ovo istraživanje je odabran namjeran uzorak od **180 učenika srednjih škola** navedenih opština predstavljen u tabeli. U pitanju su dvije srednje škole opšteobrazovnog tipa. Uzorak u istraživanju čine srednjoškolci koji pohađaju III i IV razred gimnazija iz dvije crnogorske opštine. Ispitanici u istraživanju su po dva odjeljenja iz III i IV razreda, odnosno 4 odjeljenja iz svake škole. U istraživanje je uključeno 84 učenika iz danilovgradske gimnazije, i to 37 učenika muškog pola i 47 učenika ženskog pola, i to 43 učenika trećeg i 41 učenik četvrtog razreda, dok je iz nikšićke gimnazije u istraživanju učestvovalo ukupno 86 učenika, odnosno 34 učenika muškog i 52 učenice ženskog pola, i to 51 učenik trećeg i 35 učenika četvrtog razreda. Kada je u pitanju varijabla školskog uspjeha, može se primijetiti da odlični, vrlodobri i dobri gimnazijalci dominiraju u uzorku, tok su dovoljni učenici i učenici koji se nijesu izjasnili o svom školskom uspjehu u veoma malom procentu u uzorku. Ove brojke govore da je anketni upitnik popunilo tačno 170 učenika. Takođe, dvenik slobodnovremenskih aktivnosti popunilo je po 5 učenika obje gimnazije, odnosno ukupno 10 učenika, što govori da ukupan broj učenika odnosno ispitanika koji su popunjavali istraživačke instrumente iznosi 180. S obzirom da uzorak u istraživanju čine maloljetna lica, pije početka istraživanja je **obezbijedena saglasnost njihovih roditelja/staratelja za učešće u istraživanju**, čiji se **obrazac nalazi u Prilogu broj 3**, a na osnovu tih saglasnosti škole su izdale **dokument Opšte saglasnosti** koji potvrđuje da su roditelji maloljetnih lica date škole dali svoj pristanak za učešće djeteta u istraživanju i ti obrasci se nalaze **u Prilozima broj 4 i 5**.

Opština	Naziv srednje škole	Razred	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj učenika za dodatni dio
Danilovgrad	JU Gimnazija Petar I Petrović Njegoš	III i IV	4	84	5
Nikšić	JU Gimnazija Stojan Cerović	III i IV	4	86	5
Ukupno	180 učenika iz dvije gimnazije	2	8	170	10

Tabela 1 – Uzorak istraživanja

**OPIS ISTRAŽIVAČKOG PROCESA, ANALIZA I DISKUSIJA
REZULTATA ISTRAŽIVANJA**

Opis toka istraživanja

Početak istraživanja sproveden je u **Gimnaziji „Petar I Petrović Njegoš“ u Danilovgradu**. Cjelokupnom procesu prethodilo je zakazivanje sastanka i obavljanje dogovornog sastanka, 23.03.2023. godine. Na tom sastanku pedagog i direktor škole bili su upućeni u same forme istraživačkih instrumenata i saglasnosti za učešće maloljetne djece u istraživanju. Pedagoškinja škole je odabrala 5 učenika koji su bili predviđeni za dodatni segment istraživanja, popunjavanje dnevnika slobodnovremenskih aktivnosti u periodu od 7 dana i 4 odjeljenja koja će biti uključena u istraživanje. Nakon toga, uslijedio je dogovor za sljedeći sastanak, koji je bio 27.03.2023. godine, na kojem su saglasnosti podijeljene razrednim starješinama odjeljenja odabranih za istraživanje i sa njima su dogovoreni termini realizacije anketiranja, dok je istraživački instrument dnevnik slobodnovremenskih aktivnosti pedagoškinja dostavila određenim odnosno odabranim učenicima. Dana 28.03.2023. godine je obavljeno anketiranje u dva odjeljenja na časovima odjeljenke zajednice, III-1 i IV-1 odjeljenje, kada su učenici dostavili potpisane saglasnosti i popunili anketne upitnike. Dana 30.03.2023. godine je obavljeno anketiranje odjeljenja IV-4, dok je dana 03.04.2023. obavljeno anketiranje odjeljenja III-2. Nakon toga, sljedeći i za potrebe ovog istraživanja posljednji odlazak u školu obavljen je 20.04.2023., kada je obavljen sastanak sa pedagogom u cilju predaje dnevnika koje je vodilo 5 učenika i uzimanja Opšte saglasnosti koju je izdala škola koja se nalazi u Prilogu broj 4.

Nastavak istraživanja je sproveden u **Gimnaziji „Stojan Cerović“ u Nikšiću**. U ovoj školi prvenstveno je dostavljen pisani Zahtjev direktoru škole za sprovođenje istraživanja master rada. Takođe je istraživačkom procesu prethodio dogovorni sastanak, koji je obavljen 13.04.2023. Na tom sastanku su dogovorena 4 odjeljenja i 5 učenika za vođenje dnevnika slobodnovremenskih aktivnosti, predate saglasnosti razrednim starješinama i zakazan sljedeći susret za 21.04.2023. godine, kada je bilo predviđeno anketiranje dva odjeljenja četvrtog razreda, i to: odljenje IV- 5 i odjeljenje IV-m (matematički smjer). Toga dana dostavljeni su dnevnicu pedagogu, kako bi bili podijeljeni učenicima. Nakon toga, dogovoreno je sljedeće anketiranje za dan 26.04.2023., kada je anketiran III razred, odjeljenje III-2 i kombinacija odjeljenja III razreda koji su pohađali izborni predmet. Nakog svega toga, sljedeći odlazak u ovu školu obavljen je dana 15.05.2023., kada je preuzet dnevnik koji je vodilo 5 učenika i Opšta saglasnost koja se nalazi u prilogu broj 5.

Obrada rezultata istraživanja

Podaci dobijeni istraživanjem su obrađeni uz pomoć statističkog softvera **SPSS** (Statistical Package for Social Scienses), a korišćena je verzija IBM-SPSS 25. Sve varijable u istraživanju pripadaju nominalnoj ili ordinalnoj skali, odnosno smatraju se kategorijskim obilježjima.

U okviru deskriptivne statistike za potrebe anketnog upitnika i skale procjene dominantno su korištene **frekvence**, kojima je izražena pripadnost ispitanika određenoj kategoriji u anketnom upitniku, a u slučaju skale procjene učestalost aktivnosti kojima se učenici bave u svom slobodnom vremenu. Svim odgovorima je dodijeljena vrijednost, pa tako na primjer u skali procjene odgovor nikad označen je brojem 1, vrlo rijetko brojem 2, ponekad brojem 3, često brojem 4 i vrlo često brojem 5, u anketnom upitniku odgovori imaju dodijeljen adekvatan broj, kao na primjer kod količine slobodnog vremena, gdje je odgovor uopšte nemam slobodnog vremena označen brojem 1, manje od 2h brojem 2, od 2h do 4h brojem 3 i više od 4h brojem 4.

Za upoređivanje odgovora iz uzorka anketiranih odjeljenja i uzorka 10 srednjoškolaca koji su vodili dnevnik slobodnovremenskih aktivnosti korišćen je **hi kvadrat**, koji se koristi za ispitivanje povezanosti kada obilježja dolaze iz nominalne ili ordinalne skale. Na osnovu tog testa postavljene su sljedeće hipoteze:

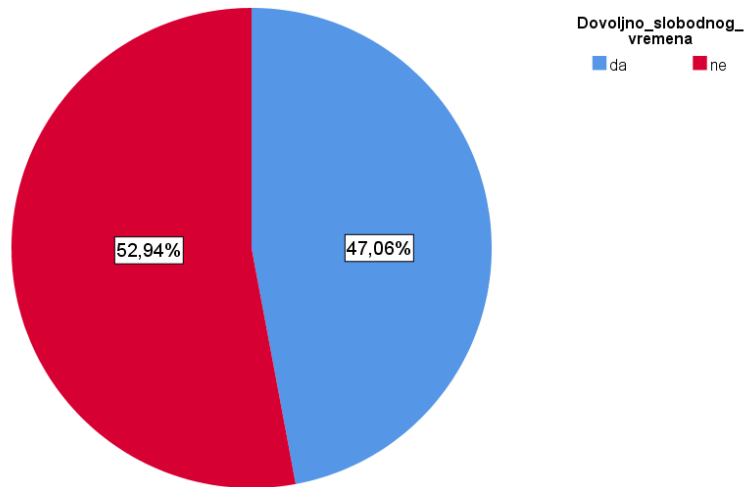
H0: nema razlike između aktivnosti i prosječnog slobodnog vremena iz uzorka anketiranih odjeljenja i uzorka od učenika koji su vodili dnevnik slobodnovremenskih aktivnosti;

H1: postoji razlika između aktivnosti i prosječnog slobodnog vremena iz uzorka anketiranih odjeljenja i uzorka od učenika koji su vodili dnevnik slobodnovremenskih aktivnosti;

Interpretacija rezultata istraživanja

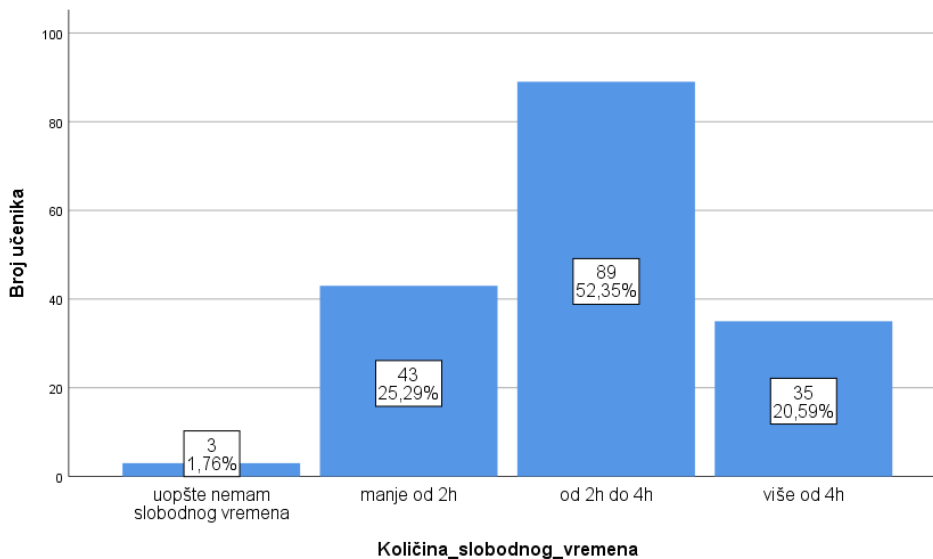
Anketiranjem je obuhvaćeno ukupno 170 učenika obje gimnazije.

Na pitanje da li smatraju da imaju dovoljno slobodnog vremena, 80 učenika (47,1%) je odgovorilo da ima, a 90 učenika (52,9%) je odgovorilo da smatra da nema dovoljno slobodnog vremena, što grafički prikazano izgleda ovako:

Grafikon 1 – Da li učenici smatraju da imaju dovoljno slobodnog vremena

Pitanje koje se odnosilo na količinu slobodnog vremena koju učenici imaju na raspolaganju na dnevnom nivou u najvećoj mjeri pokazalo je da učenici imaju u prosjeku između 2h i 4h slobodnog vremena dnevno:

Grafikon 2 – Količina slobodnog vremena učenika

Sljedeća dva pitanja anketnog upitnika od učenika su zahtijevala da sami navedu aktivnosti kojima se često bave u svom slobodnom vremenu i aktivnosti kojima se rijetko bave u svom slobodnom vremenu, a rezultati u sljedeći:

Aktivnosti kojima se najčešće bave u svom slobodnom vremenu:

Aktivnost	Frekvencija (broj ispitanika)	Procenat (%)
izlazak sa društvom	28	16,5
sportske aktivnosti	35	20,6
društvene meže	19	11,2
filmovi, serije, muzika, igrice	22	12,9
crtanje, slikanje, dizajn	8	4,7
pjevanje, sviranje gitare/klavira	9	5,3
čitanje knjiga	16	9,4
odmaranje	11	6,5
učenje	3	1,8
plesne aktivnosti	1	0,6
kursevi	1	0,6
vožnja bicikla	3	1,8
šetnja psa	4	2,4
rad vikendom u ugostiteljstvu	3	1,8
aktivnosti u NVO	1	0,6
lov/ribolov	1	0,6
šminkanje	1	0,6
bavljenje fotografijom	1	0,6
nije dat odgovor	3	1,8
Ukupno	170	100,0

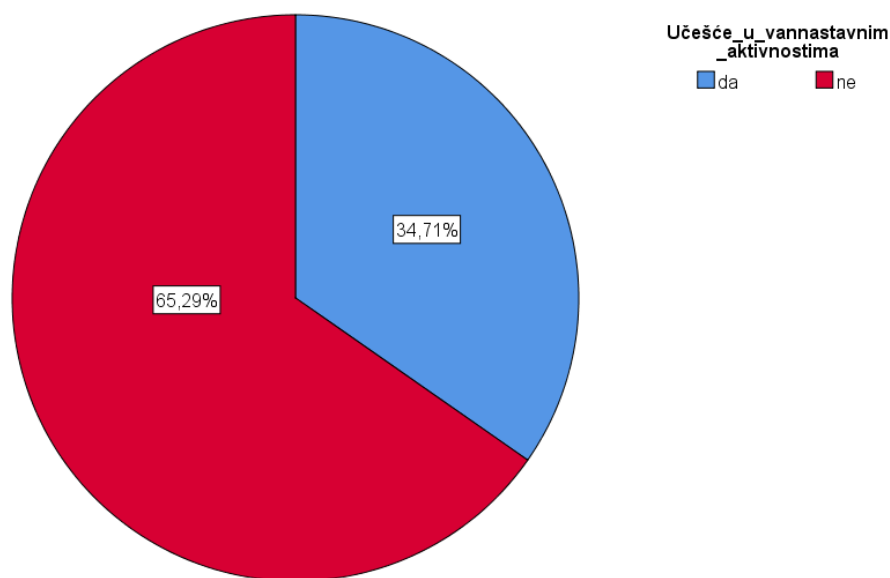
Tabela 2 – Aktivnosti kojima se učenici najčešće bave u svom slobodnom vremenu

Aktivnosti kojima se rijetko bave u svom slobodnom vremenu:

Aktivnost	Frekvenca (broj ispitanika)	Procenat (%)
čitanje knjiga	20	11,8
sportske aktivnosti	27	15,9
učenje	36	21,2
kućni poslovi	27	15,9
serije, filmovi, muzika	12	7,1
privatni časovi	6	3,5
odmaranje	4	2,4
nije naveden odgovor	38	22,4
Ukupno	170	100,0

Tabela 3 – Aktivnosti kojima se učenici rijetko bave u svom slobodnom vremenu

Sljedeće pitanje se odnosilo na to da li učestvuju u vannastavnim aktivnostima, i istraživanjem je otkriveno da procenat od manje od 35% učenika učestvuje u nekim vannastavnim aktivnostima.

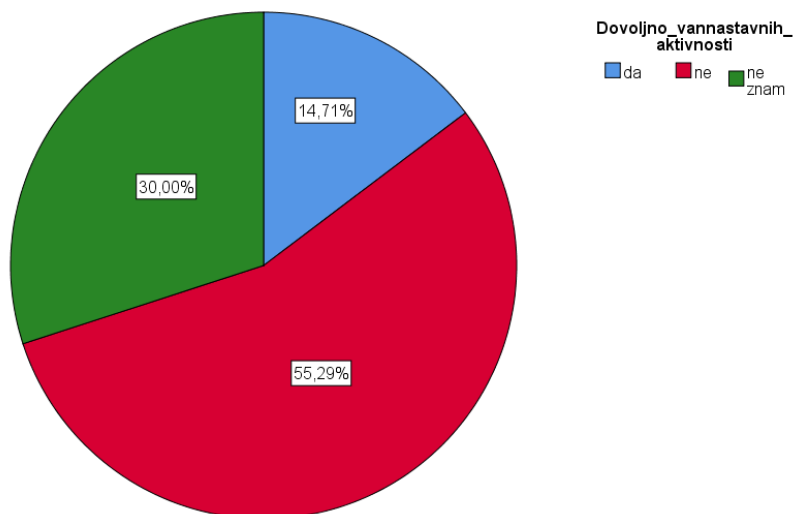
Grafikon 3 – Da li učenici učestvuju u vannastavnim aktivnostima

S obzirom na to da veći dio uzorka ne učestvuje u vannastavnim aktivnostima, samim tim je mali broj učenika dao odgovor na pitanje u kojim to vannastavnim aktivnostima učestvuje, a aktivnosti su sljedeće:

Aktivnost	Frekvencija (broj ispitanika)	Procenat (%)
omladinski klub	4	2,4
fudbalski klub	2	1,2
crveni krst	10	5,9
volonterski klub	5	2,9
sportske sekcije	3	1,8
foto klub	4	2,4
đački parlament	3	1,8
kurs jezika	4	2,4
folklor/ples	3	1,8
hor	2	1,2
članstvo i aktivnosti u NVO	2	1,2
erasmus+ programi razmjene	1	,6
borilačke vještine	2	1,2
časovi crtanja i slikanja	8	4,7
debatni klub	3	1,8
prevodilačka sekcija	1	0,6
literarna sekcija	2	1,2
školski kviz	1	0,6
nije naveden odgovor	110	64,7
Ukupno	170	100,0

Tabela 4 – Vannastavne aktivnosti koje pohađaju učenici

Na pitanje da li smatraju da škola nudi dovoljno vannastavnih aktivnosti svojim učenicima, većina učenika je dala odgovor da nije zadovoljna ponudom vannastavnih aktivnosti svoje škole.

Grafikon 4 – Zadovoljstvo ponudom vannastavnih aktivnosti

Posljednje pitanje anketnog upitnika odnosilo se na to da učenici navedu ukoliko postoje neke vannastavne aktivnosti koje bi oni željeli pohađati, a koje se ne organizuju u njihovoj školi. Kod ovog pitanja došla je do izražaja sloboda učenika koji su dali širok spektar raznolikih odgovora, a u sljedećoj tabeli nalazi se kratak prikaz najčešćih odgovora:

Aktivnost	Frekvenca (broj ispitanika)	Procenat (%)
posjeta muzeja, pozorišta, izložbi, znamenitosti i značajnih institucija	3	1,8
odlazak na izlete	6	3,5
vojna obuka	1	0,6
streljaštvo	4	2,4
šahovski klub	10	5,9
matematička sekcija	4	2,4
borilačke vještine	1	0,6
sportske sekcije	15	8,8
ples/hor/debata	7	4,1
učenje jezika	1	0,6
kurs prve pomoći	2	1,2
aktivnosti za ljubitelje stripa i filma	1	0,6
kulinarska sekcija	2	1,2
umjetničke sekcije (slikarstvo, vajarstvo, crtanje, školski orkestar, fotografija)	15	8,8
književne aktivnosti/čitalački klub	2	1,2
sekcije za humanističke nauke - istorija, filozofija, muzika	1	0,6
dramska sekcija	17	10,0
stoni tenis	5	2,9
plivanje	2	1,2
sekcije koje se bave razvojem logičke motorike	2	1,2
retorika	1	0,6
sekcija za ekonomiju	2	1,2
vannastavne aktivnosti vezane za profesionalnu orijentaciju učenika	6	3,5
vannastavne aktivnosti vezane za arhitekturu	4	2,4

vjeronauka	3	1,8
nije dat odgovor	53	31,2
Ukupno	170	100,0

Tabela 5 – Vannastavne aktivnosti koje se ne organizuju u školi, a koje bi učenici željeli da pohađaju

Skalom procjene je obuhvaćeno 170 učenika obje gimnazije. Skala sadrži 25 slobodnovremenskih aktivnosti, i osim učestalosti bavljenja istim ispituje i pedagoške potencijale datih aktivnosti prema stavovima učenika. Za svaku aktivnost u nastavku se nalazi tabela sa prikazom odgovora ispitanika i navešće se procenat učenika koji datu aktivnost smatra (ne)korisnom za svoje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj:

Bavim se sportom

	Frekvenca	Procenat
nikad	11	6,5
vrlo rijetko	18	10,6
ponekad	39	22,9
često	60	35,3
vrlo često	42	24,7
Ukupno	170	100,0

Tabela 6: Sport kao aktivnost u slobodnom vremenu

Kada je u pitanju vaspitno-obrazovni potencijal sporta kao slobodnovremenske aktivnosti, 87,1% učenika se izjasnilo da sport ima pozitivan vaspitno-obrazovni potencijal, a 12,9% da ima negativan vaspitno-obrazovni potencijal.

Član sam nekog udruženja (NVO, klub, centar)

	Frekvenca	Procenat
nikad	69	40,6
vrlo rijetko	28	16,5
ponekad	40	23,5
često	16	9,4
vrlo često	17	10,0
Ukupno	170	100,0

Tabela 7: Članstvo u udruženju kao aktivnost u slobodnom vremenu

Kada je u pitanju potencijal članstva u nekom udruženju, 78,8% učenika ga smatra pozitivnim, a ostalih 21,2% učenika negativnim za obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.

Surfujem po internetu

	Frekvencija	Procenat
nikad	1	0,6
vrlo rijetko	2	1,2
ponekad	19	11,2
često	52	30,6
vrlo često	96	56,5
Ukupno	170	100,0

Tabela 8: Surfovanje po internetu kao aktivnost u slobodnom vremenu

Surfovanje internetom može biti korisno prema 68,8% učenika, a štetno prema stavovima 31,2%.

Posjećujem kulturno-umjetničke događaje i objekte

	Frekvencija	Procenat
nikad	15	8,8
vrlo rijetko	51	30,0
ponekad	71	41,8
često	22	12,9
vrlo često	11	6,5
Ukupno	170	100,0

Tabela 9: Posjeta kulturno-umjetničkih događaja i objekata (muzeji, izložbe, predstave) kao aktivnosti u slobodnom vremenu

Što se tiče posjete kulturno-umjetničkih događaja i objekata, 82,9% srednjoškolaca uviđa ovu aktivnost kao aktivnost pozitivnog vaspitno-obrazovnog potencijala, dok 17,1% misli suprotno.

Posjećujem vjerske objekte

	Frekvencija	Procenat
nikad	10	5,9
vrlo rijetko	26	15,3
ponekad	63	37,1
često	41	24,1
vrlo često	30	17,6
Ukupno	170	100,0

Tabela 10: Posjeta vjerskih objekata kao aktivnost u slobodnom vremenu

Posjetu vjerskih objekata 68,2% ispitanika smatra korisnom za obrazovanje, školski uspjeh i razvoj, a preostalih 31,8% se ne slaže sa tim.

Odmaram, izležavam se, spavam

	Frekvenca	Procenat
nikad	6	3,5
vrlo rijetko	16	9,4
ponekad	37	21,8
često	45	26,5
vrlo često	66	38,8
Ukupno	170	100,0

Tabela 11: Odmor, izležavanje i spavanje kao aktivnosti u slobodnom vremenu

Ove aktivnosti 81,8% srednjoškolaca uviđa sa pozitivnim, a ostalih 18,2% sa negativnim vaspitno-obrazovnim potencijalom.

Posjećujem prijatelje

	Frekvenca	Procenat
nikad	3	1,8
vrlo rijetko	9	5,3
ponekad	27	15,9
često	56	32,9
vrlo često	75	44,1
Ukupno	170	100,0

Tabela 12: Posjeta prijateljima kao aktivnost u slobodnom vremenu

Kada je u pitanju aktivnost posjeta prijateljima u slobodnom vremenu, 76,5% ispitanika se izjasnilo da ima pozitivan pedagoški potencijal za njih, a 23% da nema.

Boravim u kafićima

	Frekvenca	Procenat
nikad	9	5,3
vrlo rijetko	20	11,8
ponekad	55	32,4
često	41	24,1
vrlo često	45	26,5
Ukupno	170	100,0

Tabela 13: Boravak u kafićima kao aktivnost u slobodnom vremenu

Kada se razmatra boravak u kafićima, situacija je takva da veći dio od 75,3% ispitanika uviđa negativan potencijal ove aktivnosti, a preostalih 24,7% smatra ga pozitivnom aktivnošću.

Idem u kupovinu

	Frekvenca	Procenat
nikad	1	0,6
vrlo rijetko	22	12,9
ponekad	77	45,3
često	40	23,5
vrlo često	30	17,6
Ukupno	170	100,0

Tabela 14: Kupovina kao aktivnost u slobodnom vremenu

Slična je situacija sa kupovinom, 85,3% smatra kupovinu negativnom kada je u pitanju vaspitno-obrazovni potencijal ove aktivnosti, a 14,7% pozitivnom.

Idem na žurke

	Frekvenca	Procenat
nikad	27	15,9
vrlo rijetko	40	23,5
ponekad	52	30,6
često	34	20,0
vrlo često	17	10,0
Ukupno	170	100,0

Tabela 15: Žurke kao aktivnosti u slobodnom vremenu

Žurke 81,2% smatra da nisu korisne za obrazovanje, školski uspjeh i razvoj, a 18,8% da jesu.

Gledam filmove i serije

	Frekvenca	Procenat
nikad	3	1,8
vrlo rijetko	17	10,0
ponekad	41	24,1
često	57	33,5
vrlo često	52	30,6
Ukupno	170	100,0

Tabela 16: Filmovi i serije kao aktivnosti u slobodnom vremenu

Kada je u pitanju gledanje filmova i serija u slobodnom vremenu, 72,4% srednjoškolaca se izjasnilo da smatra da ova aktivnost ima pozitivan vaspitno-obrazovni potencijal, odnosno da doprinosi njihovom obrazovanju, školskom uspjehu i razvoju, a dio učenika od ostalih 27,6% ne slaže se sa takvim mišljenjem.

Dosadujem se

	Frekvencija	Procenat
nikad	14	8,2
vrlo rijetko	40	23,5
ponekad	61	35,9
često	30	17,6
vrlo često	25	14,7
Ukupno	170	100,0

Tabela 17: Dosada kao aktivnost u slobodnom vremenu

Kada je u pitanju provođenje slobodnog vremena u dosadi, većina uzorka od čak 90,6% smatra da nema pozitivan vaspitno obrazovni potencijal, dok 9,4% smatra suprotno.

Slušam muziku

	Frekvencija	Procenat
nikad	1	0,6
vrlo rijetko	3	1,8
ponekad	10	5,9
često	43	25,3
vrlo često	113	66,5
Ukupno	170	100,0

Tabela 18: Muzika kao aktivnost u slobodnom vremenu

Muzika kao aktivnost u slobodnom vremenu prema stavovima 69,4% srednjoškolaca iz uzorka daje doprinos u pozitivnom smislu za obrazovanje, školski uspjeh i razvoj, a suprotno smatra ostatak uzorka koji čini 30,6% ispitanika.

Odlazim na putovanja

	Frekvenca	Procenat
nikad	4	2,4
vrlo rijetko	29	17,1
ponekad	80	47,1
često	41	24,1
vrlo često	16	9,4
Ukupno	170	100,0

Tabela 19: Putovanja kao aktivnosti u slobodnom vremenu

Odlazak na putovanja kao aktivnost pozitivnog vaspitno-obrazovnog potencijala smatra dio od 87,6% učenika, a kao aktivnost negativnog vaspitno-obrazovnog potencijala smatra ostatak od 12,4% srednjoškolaca.

Pomažem u kućnim poslovima

	Frekvenca	Procenat
nikad	3	1,8
vrlo rijetko	15	8,8
ponekad	53	31,2
često	49	28,8
vrlo često	50	29,4
Ukupno	170	100,0

Tabela 20: Kućni poslovi kao aktivnost u slobodnom vremenu

Prema stavovima ispitanika iz uzorka, 36,5% uviđa pozitivan, a 63,5% negativan potencijal ove aktivnosti.

Brinem o kućnim ljubimcima

	Frekvenca	Procenat
nikad	47	27,6
vrlo rijetko	23	13,5
ponekad	25	14,7
često	34	20,0
vrlo često	41	24,1
Ukupno	170	100,0

Tabela 21: Briga o kućnim ljubimcima kao aktivnost u slobodnom vremenu

Kod ove aktivnosti procenti su identični kao kod prethodne, 36,5% pozitivan, a 63,5% negativan potencijal za brigu o kućnim ljubimcima.

Igram društvene igre

	Frekvenca	Procenat
nikad	7	4,1
vrlo rijetko	32	18,8
ponekad	74	43,5
često	37	21,8
vrlo često	20	11,8
Ukupno	170	100,0

Tabela 22: Društvene igre kao aktivnost u slobodnom vremenu

Kada su u pitanju društvene igre, 67,6% srednjoškolaca ih smatra korisnim za obrazovanje, školski uspjeh i razvoj, a 32,4% se ne slaže sa takvim stavom.

Pohađam razne kurseve, predavanja i radionice

	Frekvenca	Procenat
nikad	43	25,3
vrlo rijetko	50	29,4
ponekad	45	26,5
često	17	10,0
vrlo često	15	8,8
Ukupno	170	100,0

Tabela 23: Kursevi, predavanja i radionice kao aktivnosti u slobodnom vremenu

Ovakve slobodnovremenske aktivnosti imaju pozitivan vaspitno-obrazovni potencijal prema stavovima 87,6% učenika, a negativan potencijal prema stavovima 12,4% učenika.

Učim u svom slobodnom vremenu

	Frekvenca	Procenat
nikad	25	14,7
vrlo rijetko	36	21,2
ponekad	55	32,4
često	38	22,4
vrlo često	16	9,4
Ukupno	170	100,0

Tabela 24: Učenje kao aktivnost u slobodnom vremenu

Učenje ne preferiraju u slobodnom vremenu, ali ga većina od 91,2% učenika smatra aktivnošću koja ima pozitivan vaspitno-obrazovni potencijal, a 8,8% misli suprotno.

Čitam knjige

	Frekvenca	Procenat
nikad	13	7,6
vrlo rijetko	41	24,1
ponekad	48	28,2
često	49	28,8
vrlo često	19	11,2
Ukupno	170	100,0

Tabela 25: Čitanje knjiga kao aktivnost u slobodnom vremenu

Čitanje knjiga učenici smatraju uglavnom korisnim, isto kao i učenje, čak i u većem procentu od 95,9%, a ostatak od 4,1% misle suprotno.

Bavim se slikanjem, crtanjem, pisanjem ili sviranjem

	Frekvenca	Procenat
nikad	45	26,5
vrlo rijetko	32	18,8
ponekad	35	20,6
često	28	16,5
vrlo često	30	17,6
Ukupno	170	100,0

Tabela 26: Slikanje, crtanje, pisanje ili sviranje kao aktivnost u slobodnom vremenu

Bavljenje umjetnostima – likovnom, književnom i muzičkom prema stavovima 85,3% srednjoškolaca doprinose obrazovanju, školskom uspjehu i razvoju, a 14,7% smatra suprotno.

Pohađam literarnu ili dramsku sekciju

	Frekvenca	Procenat
nikad	145	85,3
vrlo rijetko	16	9,4
ponekad	2	1,2
vrlo često	7	4,1
Ukupno	170	100,0

Tabela 27: Literarna/dramska sekcija kao aktivnost u slobodnom vremenu

Književne sekcije koje pohađa mali broj učenika otprilike dijele mišljenje o potencijalu istih, pa 57,1% uviđa ove sekcije pozitivnim za obrazovanje, školski uspjeh i razvoj, a 42,9% ima drugačije mišljenje.

Pohađam hor ili likovnu sekciju

	Frekvenca	Procenat
nikad	128	75,3
vrlo rijetko	22	12,9
ponekad	9	5,3
često	3	1,8
vrlo često	8	4,7
Ukupno	170	100,0

Tabela 28: Horska/likovna sekcija kao aktivnost u slobodnom vremenu

Slična je situacija kod stavova za horsku i likovnu sekciju, gdje 51,2% uviđa pozitivan, a 48,8% negativan vaspitno-obrazovni potencijal ovih sekcija.

Pohađam ekološku ili informatičku sekciju

	Frekvenca	Procenat
nikad	138	81,2
vrlo rijetko	19	11,2
ponekad	10	5,9
često	2	1,2
vrlo često	1	0,6
Ukupno	170	100,0

Tabela 29: Ekološka/informatička sekcija kao aktivnost u slobodnom vremenu

Ekološku ili informatičku sekciju pohađa mali broj učenika, a 58,8% ih smatra pozitivnim, a 41,2% negativnim aktivnostima za obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.

Član sam preduzetničkog, debatnog ili nekog drugog kluba

	Frekvenca	Procenat
nikad	128	75,3
vrlo rijetko	19	11,2
ponekad	9	5,3
često	8	4,7
vrlo često	6	3,5
Ukupno	170	100,0

Tabela 30: Članstvo u preduzetničkom/debatnom ili nekom drugom školskom klubu kao aktivnost u slobodnom vremenu

Članstvo u nekom školskom klubu 61,8% srednjoškolaca iz uzorka uviđa kao aktivnosti pozitivnog, a ostalih 38,2% učenika smatra da ima negativan vaspitno-obrazovni potencijal.

Dnevnikom slobodnovremenskih aktivnosti je obuhvaćeno 10 učenika, i to 5 učenika iz danilovgradske i 5 iz nikšićke gimnazije. Učenici su u dnevnicima bilježili količinu slobodnog vremena i aktivnosti kojima su se bavili za period od 7 dana, u toku jedne sedmice, počevši sa ponedjeljkom i završno sa nedeljom. Putem frekvenci je određena količina slobodnog vremena koju je 10 učenika navodilo, kao i aktivnosti kojima se najčešće bave, a nakon toga su te frekvence upoređene sa odgovorima 170 ispitanika koji su popunjavali anketne upitnike.

Kada je u pitanju količina slobodnog vremena, na osnovu dobijenih podataka može se zaključiti da nema značajne razlike u odgovorima 170 ispitanika koji su popunjavali ankete i 10 ispitanika koji su vodili dnevnik slobodnovremenskih aktivnosti, već je ujednačeno većina učenika odgovorila da na dnevnom nivou ima od 2h do 4h slobodnog vremena na raspolaganju. Razmatrajući sigma vrijednost hi kvadrat testa koja iznosi 0,824 i koja je veća od 0,05, dolazimo do zaključka da se prihvata H_0 , odnosno da nema razlike između prosječnog slobodnog vremena iz uzorka anketiranih odjeljenja i uzorka od učenika koji su vodili dnevnik slobodnovremenskih aktivnosti. Kada su u pitanju aktivnosti, situacija je sljedeća:

Za sljedeće aktivnosti nema razlika kada se uporede odgovori anketiranih srednjoškolaca i onih koji su vodili dnevnik slobodnovremenskih aktivnosti: sportske aktivnosti (sigma vrijednost je 0,559), učešće u nekom udruženju takođe (sigma je 0,073), surfovanje internetom (sigma vrijednost je 0,943), posjeta prijateljima (0,869 sigma vrijednost), gledanje filmova i serija (sigma vrijednost je 0,692), slušanje muzike (sigma vrijednost je 0,973), društvene igre (sigma je 0,126), čitanje knjiga (sigma vrijednost je 0,108), bavljenje umjetnostima (sigma vrijednost je 0,338) i ove aktivnosti ujedno su najčešće navođenje u dnevnicima slobodnovremenskih aktivnosti srednjoškolaca. Sigma vrijednosti su veće od 0,05, pa se kod svih ovih vrijednosti može prihvatiti H_0 hipoteza, odnosno da nema razlike između aktivnosti iz uzorka anketiranih odjeljenja i uzorka od učenika koji su vodili dnevnik slobodnovremenskih aktivnosti.

Diskusija o dobijenim rezultatima

H1: Pretpostavlja se da učenici imaju na raspolaganju oko 3h slobodnog vremena dnevno;

Na osnovu 52,35% ispitanika koji su odgovorili da na raspolaganju imaju od 2h do 4h slobodnog vremena na dnevnom nivou, što je jedan od 4 ponuđena odgovora i tako se izjasnilo više od pola ispitanika, tako da to ide u prilog hipotezi da učenici imaju na raspolaganju oko 3h slobodnog vremena dnevno. Takođe, na osnovu Shapiro-Wilkovog testa normalnosti koji se koristi za uzorak manji od 2000 ispitanika, uzimajući u obzir sigma vrijednost za datu varijablu koja je manja od 0,05 može se zaključiti da se prihvata H1, odnosno da je hipoteza da učenici imaju na raspolaganju oko 3h slobodnog vremena dnevno prihvaćena.

Ovakvi rezultati nijesu u skladu sa nekim ranijim istraživanjima (Rattinger, 2020; Mijatović, 2014), koja su došla do podatka da srednjoškolci imaju na raspolaganju čak 4h slobodnog vremena na dnevnom nivou, kao i podacima iz Nacionalnog plana akcije za mlade u Crnoj Gori koji prikazuje da mladi imaju jako puno slobodnog vremena (Republika Crna Gora, 2006). Međutim, dobijeni rezultati su u skladu sa istraživanjem autorke Mlinarević, koja je došla do saznanja da gimnazijalci imaju manje slobodnog vremena u odnosu na učenike stručnih škola i da prosječno slobodno vrijeme gimnazijalaca na dnevnom nivou iznosi 3h, i ovaj rezultat je našim istraživanjem potvrđen.

H2: Pretpostavlja se da su najdominantniji oblici provođenja slobodnog vremena korišćenje interneta, druženje sa prijateljima, sportske aktivnosti i slušanje muzike;

Za aktivnost surfovanje internetom imamo procenat od 56,5% učenika koji su naveli da je to aktivnost kojom se bave vrlo često, druženje sa prijateljima je u procentu od 44,1%, sportske aktivnosti u procentu 24,7% i slušanje muzike kao najdominantnije u procentu od 66,5%. Ovim aktivnostima učenici se bave najdominantnije. Osim ovih pretpostavljenih istraživanjem su se izdvojile još sljedeće aktivnosti: odmor, koji je navelo 38,8% ispitanika i gledanje filmova i serija, koje je navelo kao vrlo čestu aktivnost 30,6% ispitanika. Ostale aktivnosti nalaze se u znatno manjim procentima. Takođe, na osnovu Shapiro-Wilkovog testa normalnosti za varijable obuhvaćene hipotezom može se zaključiti na osnovu sigma vrijednosti da se hipoteza H2 prihvata, odnosno da je istraživanje utvrdilo da se korišćenje interneta, druženje sa prijateljima, sportske aktivnosti i slušanje muzike zaista nalaze među najdominantnijim slobodnovremenskim aktivnostima kod srednjoškolaca.

Kada se uzmu u obzir nalazi srodnih istraživanja, na osnovu kojih su i postavljene hipoteze, adolescenti u slobodnom vremenu u sve većoj mjeri koriste internet i bave se dominantno pasivnim aktivnostima – gledanje tv-a, slušanje muzike, odmaranje, društvene mreže (Sumarni pregled UNICEFA, 2018; Rattinger, 2020; Mijatović, 2014; Pešorda, 2007; CeSID, 2019; Dragun, 2012). Takođe, osim navedenih pasivnih aktivnosti, srednjoškolci se u svom slobodnom vremenu često druže sa prijateljima i bave sportskim aktivnostima, prema nekim istraživanjima (Knežević i Đukanović, 2016; Mlinarević, 2007; Republika Crna Gora, 2006; Đuranović i Klasnić, 2016). Kada se učestale aktivnosti srednjoškolaca uporede sa teorijskim konceptima i klasifikacijama, može se istaći da se učenici dominantno bave lakom zabavom ili sportom (Stepanović, Videnović i Plut, 2009), da se pri provođenju slobodnog vremena uklapaju u sljedeće faktore: socijalno-recepcijske aktivnosti, sportsko-zanimacijske, individualno-recepcijske i kulturno-socijalne (Dragun, 2012). Kada su u pitanju stilovi provođenja slobodnog vremena, dominiraju druženje/sport, zabava/kuća i mediji (Tomanović i dr., 2012), odnosno uglavnom hedonistički i sportsko-rekreativni stil provođenja slobodnog vremena (Mlinarević, 2004). Ovakvi nalazi ranijih istraživanja u skladu su sa dobijenim rezultatima našeg istraživanja.

H3: Pretpostavlja se da su najmanje zastupljeni oblici provođenja slobodnog vremena čitanje knjiga, odlazak u pozorište, posjeta izložbi i bavljenje humanitarnim i volonterskim radom;

Za čitanje knjiga kao najmanje zastupljenu slobodnovremensku aktivnost istraživanje je izdvojilo procenat od 7,6%, što i nije zabrinjavajuće velik podatak, već štaviše, pozitivan; odlazak u pozorište i posjeta izložbi najrjeđe su zastupljeni kod 8,8%, dok je bavljenje humanitarnim i volonterskim radom u udruženjima najrjeđe zastupljena aktivnost za 40,6% ispitanika. Osim ovih aktivnosti, kao aktivnosti kojima se rijetko bave u procentima od 27,6% se nalazi briga o kućnim ljubimcima i od 25,3% pohađanje kurseva i radionica. Ostale aktivnosti kao najrjeđe navedene su u veoma malim procentima, najveći broj ispod 10% učenika. Prema Shapiro-Wilkovom testu normalnosti za aktivnosti navedene u hipotezi H3, a na osnovu sigma vrijednosti manje od 0,05 može se zaključiti da se ova hipoteza prihvata, odnosno da se najrjeđim slobodnovremenskim aktivnostima smatraju čitanje knjiga, odlazak u pozorište, posjeta izložbi i bavljenje humanitarnim i volonterskim radom.

Adolescenti u svom slobodnom vremenu sve manje čitaju, odlaze u bioskop i pozorište, a veliki su procenti srednjoškolaca koji nijesu učestvovali u volonterskom i humanitarnom radu, što je veoma nepovoljna situacija za društvenu zajednicu (Sumarni pregled UNICEFA, 2018; Đukanović, 2019; Rrumbullaku, 2019). Nalazi ovih istraživanja djelimično su potvrđeni našim istraživanjem, ali sa napomenom da čitanje knjiga kao aktivnost kojom se rijetko bave nije naveo zabrinjavajuće velik procenat učenika, a članstvo u udruženjima različitog tipa koja iziskuju humanitarni i volonterski rad (dominantno Omladinski klub i Crveni Krst) zastupljeni su u određenim procentima, što su ohrabrujući nalazi jer u odnosu na ranija istraživanja ukazuju da se promjene na bolje počinju dešavati.

Ove aktivnosti mogu se svrstati u akademski stil provođenja slobodnog vremena (Mlinarević, 2004), odnosno u akademski obrazac ponašanja (Stepanović, Videnović i Plut, 2009), pa se akademski stil/obrazac ponašanja mogu smatrati najmanje učestalim kada je u pitanju provođenje slobodnog vremena gimnazijalaca našeg istraživanja.

H4: Pretpostavlja se da se učenici u svom slobodnom vremenu bave i vannastavnim aktivnostima koje škola nudi – predavanja, radionice, sekcije, školski klubovi;

Predavanja, radionice koje škola nudi su aktivnosti najrjeđe zastupljene za čak 25,3% učenika, što je visok procenat od gotovo četvrtinu uzorka. Kada su u pitanju sekcije za umjetnost, crtanje, slikanje, pisanje ili sviranje, 17,6% učenika iz pohađa vrlo često, a 26,5% ih ne pohađa. Kada je u pitanju literarna ili dramska sekcija, izjasnilo se samo 4,1% učenika da pohađa, a čak 85,3% da ne pohađa. Kod likovne i horske sekcije slična je situacija – 4,7% pohađa, 75,3% ne pohađa. Kada je u pitanju ekološka i/ili informatička sekcija, pohađa je samo 0,6%, a ne pohađa 81,2%, a školske klubove pohađa 3,5%, a ne pohađa 75,3% ispitanika. Ovakva situacija ne ukazuje na pozitivnu sliku o pohađanju vannastavnih aktivnosti. U toku anketiranja učenici su naglašavali da je usljed pandemije 2020. godine prekinut rad sekcija, a da njihova obnova traje dugo i ide sporo, te da je to jedan od razloga što većina sekcija i klubova koje su u školama postojale u trenutku sprovođenja ovog istraživanja ne postoje. Osim toga, više od 50% ispitanika navelo je da smatra da škola ne nudi dovoljno vannastavnih aktivnosti.

Na osnovu ovakvih rezultata koji su bili krajnje neočekivani, može se zaključiti da se hipoteza H4 odbija, odnosno da se učenici ne bave često u svom slobodnom vremenu aktivnostima koje škola

nudi – pohađajući predavanja, radionice, sekcije i školske klubove, već naprotiv, to su aktivnosti kojima se rijetko bave u svom slobodnom vremenu.

Ovakvi nalazi nijesu u skladu sa rezultatima dosadašnjih istraživanja, koja pokazuju da mladi pohađaju aktivnosti i radionice koja škola nudi u procentu od 53% (Pešorda, 2007). Osim ovog istraživanja, primjer prakse iz Osijeka pokazao je ne samo da se učenici učestalo bave vannastavnim aktivnostima koje škola nudi, već da iste imaju uticaja i na profesionalnu orijentaciju učenika i izbor budućeg poziva (Grabić, 2022). Takođe, daroviti učenici su u velikoj mjeri uključeni u vannastavne aktivnosti, kojima doprinose razvoju talenta (Maksić, 2018), a takvih aktivnosti prema njihovom mišljenju ima dovoljno (CeSID, 2019). Pretpostavka je da su rezultati suprotni onima iz ranijih istraživanja zbog malog uzorka koji je obuhvatilo istraživanje, kao i zbog situacije sa pandemijom Covida-19 koja je uzela maha i koja je ograničavala rad vannastavnih aktivnosti, pa njihova obnova još uvijek traje, jer je jedan dio vannastavnih aktivnosti tom prilikom prestao sa svojim radom, a obnova istih u nekim školama je dug i spor proces.

H5: Pretpostavlja se da su učenici u stanju da procijene pedagoški potencijal pojedinih oblika slobodnog vremena;

Učenici su u stanju da procijene pedagoški potencijal pojedinih oblika slobodnog vremena, i u skali procjene dali su svoje mišljenje o vaspitno-obrazovnom potencijalu svih navedenih slobodnovremenskih aktivnosti.

Među tim stavovima i procjenama, kao najkorisnije aktivnosti u pozitivnom smislu koje doprinose obrazovanju, školskom uspjehu i razvoju učenici su u najvećoj mjeri navodili čitanje knjiga, učenje, kurseve, radionice, sport, članstvo u udruženjima, kulturne događaje, putovanja i tako dalje, dok su kao slobodnovremenske aktivnosti za koje smatraju da imaju negativne uticaje najčešće navodili dosadu, žurke, kupovinu, kućne poslove, brigu o kućnim ljubimcima, boravak u kafićima i drugo. Proučavajući sve navedeno može se zaključiti da su učenici u stanju da procijene pedagoški potencijal slobodnovremenskih aktivnosti, odnosno da se hipoteza H5 prihvata.

U dostupnoj literaturi koja je korištena za potrebe ovog rada nijesmo naišli na istraživanje koje uvažava konkretno stavove srednjoškolaca o slobodnovremenskim aktivnostima, odnosno koje govori o pedagoškom potencijalu aktivnosti kojima se učenici bave u svom slobodnom vremenu,

pa zbog trenutne nedostupnosti takve vrste istraživanja nije moguće razmatrati usklađenost ranijih istraživanja sa našim istraživanjem kada je ovaj segment u pitanju.

H6: Pretpostavlja se da grupa učenika koji će voditi dnevnik o slobodnovremenskim aktivnostima kojima su se bavili 7 dana navodi aktivnosti slične onima koje navode ispitanici obuhvaćeni anketnim ispitivanjem – ostali srednjoškolci.

Grupa srednjoškolaca koja je vodila dnevnik navela je da u prosjeku ima 3h slobodnog vremena na dnevnom nivou, kod te varijable sigma vrijednost je iznad 0,05 i možemo zaključiti da nema odstupanja od odgovora ostalih srednjoškolaca koji je bio takođe u prosjeku 3h. Kada su u pitanju aktivnosti, takođe za sve aktivnosti koje su oni naveli kao najčešće za period od 7 dana praćenja sigma vrijednost je iznad 5 i sve te stavke su ujednačene sa ostalim srednjoškolcima, a među njima se javljaju i korišćenje interneta, druženje sa prijateljima, sportske aktivnosti i slušanje muzike, koje su se takođe izdvojile kod ostatka srednjoškolaca kao najfrekventnije aktivnosti u slobodnom vremenu. Osim ovih aktivnostima kod srednjoškolaca koji su vodili dnevnik izdvaja se još i čitanje knjiga, učešće u nekom udruženju, gledanje filmova ili serija, društvene igre i bavljenje umjetnostima kao aktivnosti kojima se često bave.

Prema navedenom, može se zaključiti da je grupa srednjoškolaca koja je vodila dnevnik o slobodnovremenskim aktivnostima kojima su se bavili 7 dana navela aktivnosti slične onima koje su naveli ispitanici obuhvaćeni anketnim ispitivanjem – ostali srednjoškolci, odnosno da se hipoteza H6 prihvata.

Nalazi srodnih istraživanja na ovu temu prikazuju aktivnosti kao (najmanje) učestale slične aktivnostima dobijenim u našem istraživanju. Mali procenat učenika je ispitivanog dana učestvovao u vannastavnim aktivnostima. Većina učenika bavila se dominantno pasivnim aktivnostima u svom slobodnom vremenu (Pešić i Videnović, 2017). Ovakvi rezultati su u skladu sa rezultatima našeg istraživanja, koji takođe prikazuju da se učenici dominantno bave pasivnim aktivnostima, da rijetko pohađaju sekcije i da imaju u prosjeku oko 3h slobodnog vremena dnevno (gdje su dobijeni isti rezultati kao kod uzorka anketiranih učenika sa čijim odgovorima su dnevnici upoređivani).

Sve ove hipoteze doprinose razrješenju u korist glavne hipoteze, koja glasi: pretpostavlja se da učenici dominantno provode svoje slobodno vrijeme na pasivan način, koja se prihvata.

Zaključak i preporuke

Cilj ovog istraživanja bio je da dođemo do konkretnih oblika provođenja slobodnog vremena prosječnog crnogorskog adolescenta, koji su se prikupljanjem podataka iskristalisali, kao i da se stekne uvid u to kako srednjoškolci procjenjuju vaspitno-obrazovni potencijal pojedinih oblika provođenja slobodnog vremena.

Glavna hipoteza koja glasi: pretpostavlja se da učenici dominantno provode svoje slobodno vrijeme na pasivan način može se reći da je potvrđena dobijenim istraživačkim nalazima, jer se najfrekventnije aktivnosti odnose na: korišćenje interneta, slušanje muzike, gledanje filmova i serija, odmaranje, ove aktivnosti pokazale su se istraživanjem kao frekventne u procentima koji nijesu zanemarljivo mali.

Podaci navode da učenici imaju na raspolaganju oko 3h slobodnog vremena dnevno, što potvrđuje hipotezu H1. Ovakav rezultat bio je očekivan, jer je u skladu sa dosadašnjim istraživanjima na osnovu kojih je i hipoteza formulisana. Uzrok te brojke kada je u pitanju količina slobodnog vremena može se tražiti u velikoj opterećenosti školskim obavezama, koja učenicima ostavlja 3h slobodnog vremena dnevno na raspolaganju za aktivnosti prema ličnom nahođenju.

Najdominantniji oblici provođenja slobodnog vremena su korišćenje interneta, druženje sa prijateljima, sportske aktivnosti i slušanje muzike, što potvrđuje hipotezu H2. Ovakve aktivnosti pokazale su se kao najzastupljenije i u ranijim istraživanjima. Surfovanje internetom i korišćenje društvenih mreža su aktivnosti kojima se makar ponekad bavi gotovo svaki srednjoškolac, što nije dobro ukoliko se tim aktivnostima bave u velikoj mjeri, ali je prosto neizbježno jer se mediji nalaze svuda oko nas, a svi smo pod uticajem razvoja tehnologije i idemo u korak sa vremenom, pa je život bez tehnologije gotovo nezamisliv, pa su samim tim ovakve aktivnosti u slobodnom vremenu uobičajene i očekivane.

Nasuprot tome, najrjeđe zastupljeni oblici provođenja slobodnog vremena su čitanje knjiga, odlazak u pozorište, posjeta izložbi i bavljenje humanitarnim i volonterskim radom, što potvrđuje hipotezu H3. Upravo već pomenuti razvoj tehnologije doveo je do ovakve situacije, da učenici sve manje posjećuju bioskope, pozorišta i izložbe, jer su im isti ili slični sadržaji dostupni na internetu. Takođe, korišćenje interneta u velikoj mjeri rezultiralo je da se učenici sve manje druže „uživo“, a

sve češće se druže „online“, što je doprinijelo tome da se smanji potreba za aktivizmom i volonterizmom i da pojedina udruženja broje veoma mali broj članova.

Kod vannastavnih aktivnosti nešto je drugačija situacija, učenici se u svom slobodnom vremenu ne bave često vannastavnim aktivnostima koje škola nudi – predavanja, radionice, sekcije, školski klubovi, pa je hipoteza H4 odbijena. Ovakav nalaz nije u skladu sa nalazima do kojih su došli istraživači koji su prethodno istraživali ovu temu, što je krajnje neočekivan ishod, pa se tu javljaju potrebe i preporuke za istraživanjem uzroka ovakvih nalaza. Pretpostavke su da je uzorak istraživanja mali i da se pandemija koja nas je zadesila u prethodnom periodu negativno odrazila na vannastavne aktivnosti. Takvo stanje u vaspitno-obrazovnoj praksi nikako nije ni dobro ni poželjno i treba ga mijenjati što raznovrsnijim ponudama vannastavnih aktivnosti za koje škole imaju kapaciteta da organizuju, ali i raditi na njihovoj promociji, kako bi učenici bili informisani i mogli da se uključe u iste.

Učenici u stanju da procijene pedagoški potencijal pojedinih oblika slobodnog vremena, shodno hipotezi H5. Uprkos tome, treba uvažavati njihove stavove i u skladu sa njima mijenjati segmente slobodnih aktivnosti propisane nacionalnim kurikulumom, jer je osluškivanje želja i potreba direktnih korisnika slobodnih aktivnosti najbolji način za unaprjeđenje na ovom polju koje je značajno podjednako koliko i nastavni rad, zbog svog direktnog uticaja na učenike.

Grupa učenika koji su vodili dnevnik o slobodnovremenskim aktivnostima kojima su se bavili 7 dana navela je aktivnosti slične onima koje su naveli ispitanici obuhvaćeni anketnim ispitivanjem – ostali srednjoškolci, što potvrđuje hipotezu H6. Ovakav istraživački nalaz je očekivan. Učenici su navodili aktivnosti kojima su se bavili u malo širem vremenskom kontekstu od 7 dana, a ti odgovori očekivano je da neće odstupati od aktivnosti koje su retrospektivno navodili anketirani učenici kao slobodnovremenske aktivnosti kojima su se bavili u prethodnom periodu, a uzrok sličnosti leži u tome što su obje grupe učenika pripadnici iste populacije – srednjoškolci, pa se na osnovu toga moglo pretpostaviti da će njihovi odgovori na ista pitanja biti bez nekih velikih razlika.

Mogući prijedlozi i preporuke za neistražena područja u oblasti slobodnog vremena bili bi da se u budućim istraživanjima istraži stepen autonomije učenika pri izboru aktivnosti koje će koristiti u slobodnom vremenu, kao i stavovi srednjoškolaca prema vannastavnim aktivnostima za slobodno vrijeme koje škola nudi. Osluškivanje stavova doprinijeće formiranju spektra aktivnosti koji će sačinjavati ponudu slobodnovremenskih aktivnosti u skladu sa potrebama date sredine

odnosno učenika koji su dio iste, a u skladu sa mogućnostima organizacije i realizacije pojedinih aktivnosti. Ovim aspektima se ne posvećuje pažnja u dovoljnoj mjeri, a od značaja bi bilo istražiti ih. Takođe, prostor za unaprjeđenje mogla bi predstavljati i edukacija učenika o značaju i organizaciji slobodnovremenskih aktivnosti od strane stručnjaka za ovo područje, koja bi doprinijela tome da učenici adekvatno organizuju svoje slobodno vrijeme. Dobra informisanost je osnova svega, jer neupućenost učenika može imati za posljedicu da slobodno vrijeme „protraće“ u besposlicama i da na taj način umjesto doprinosa razvoju ličnosti slobodno vrijeme bude izgubljeno vrijeme.

Pri zaključivanju o rezultatima treba uzeti u obzir **ograničenja istraživanja**. Podaci dobijeni istraživanjem prikupljeni su pomoću istraživačkih instrumenata koje su samostalno popunjavali učenici, pa ne treba zanemariti **(ne)iskrenost i (ne)osviješćenost učenika o vlastitom ponašanju**. Međutim, ako šire posmatramo kontekst, slobodno vrijeme je pod pretpostavkom oblast o kojoj srednjoškolci rado govore, a s obzirom na to da tema slobodnog vremena ne ulazi u opseg nečeg za šta će dobiti ocjene ili da neće biti od značaja za njihove profesore i da oni neće čitati anketne upitnike, takve činjenice pod pretpostavkom su olakšavajuće za učenike i doprinose iskrenosti u odgovorima. Pri analizi frekvenci na ovaj način dobijenih podataka takođe treba uzeti u obzir da se odgovori učenika oslanjaju na **retrospektivno prisjećanje slobodnovremenskih aktivnosti kojima su se bavili u prethodnom periodu**.

Nakon toga, za ograničenje se može uzeti i to što je **uzorak istraživanja mali**. Idealno bi bilo da istraživanje obuhvati sve crnogorske srednjoškolce, sve opštine, kako bi rezultati mogli da se smatraju reprezentativnim, ali bi takvo istraživanje bilo obimno, za izvođenje bi zahtijevalo tim stručnjaka, za obradu podataka bi bilo kompleksno. To je izvan naših resursa i mogućnosti u ovom trenutku, pa je za potrebe ovog rada odabran manji uzorak.

Bez obzira na sva navedena ograničenja istraživanja, **dobijene rezultate treba razmatrati u kontekstu preporuka za unaprjeđenje pedagoške prakse u oblasti vannastavnih aktivnosti koje škole nude učenicima**. Učenici navode da vannastavne aktivnosti budu organizovane vrlo rijetko i da iz tog razloga nemaju priliku da često pohađaju neke željene aktivnosti. Rješenje ovog problema ogledalo bi se u **poboljšanju ponude vannastavnih aktivnosti škola koja bi trebala da bude što raznovrsnija, kako bi učenici imali priliku da naprave izbor svojih slobodnovremenskih aktivnosti, kao i angažovanju stručnjaka za oblast slobodnog vremena**

koji će sprovoditi edukativne radionice za učenike, jer ukoliko se djeluje pozitivno na slobodno vrijeme učenika, doprinosi se suzbijanju rizičnih ponašanja, razvoju talenta, poboljšanju školskog uspjeha, boljoj informisanosti, a svim tim se doprinosi i svestranom razvoju ličnosti i svih njenih potencijala, što je zapravo i cilj vaspitanja.

Takođe, dobijene rezultate treba razmatrati u kontekstu **preporuka za povećanje interesovanja učenika za aktivnostima koje su navođenje kao one kojima se rijetko bave** (čitanje knjiga, humanitarni i volonterski rad, odlazak u pozorište i posjeta izložbi), kao i za **smanjenjem učestalosti bavljenja pasivnim aktivnostima**, jer ovakve aktivnosti ukoliko se u prevelikoj mjeri praktikuju donijeće više štete nego koristi učenicima.

Još jedna preporuka za dalji rad vaspitno-obrazovnih ustanova je **uvažavanje stavova srednjoškolaca ne samo po pitanju izbora slobodnovremenskih i vannastavnih aktivnosti**, već i generalno svih pitanja koja ih se tiču, jer je nastava proces usmjeren na učenika i koji se izvodi za učenike radi njihove lične koristi, pa bi njihovi stavovi trebalo da budu nezanemarljiv segment u tom procesu.

Popis literature

- Andrews, D. (2006): Progress, Phases and Possibilities – An Interview with Alan Tomlinson. *Leisure Studies*. Vol. 25(3), str. 257-273;
- Anić, P. i Tončić, M. (2014): “*What are you doing?*”: *comparison of three methodological approaches to studying leisure*. *Suvremena psihologija*. Vol 17(2), str. 111-124;
- Artić, M. (2009): *Prema novom iskustvu slobodnog vremena: slobodno vrijeme kao izvor kritičke svijesti*. *Filozofska istraživanja*. Vol 29(2), str. 281-295;
- Bergin, D. (1992): Leisure Activity, Motivation, and Academic Achievement in High School Students, *Journal of Leisure Research*, Vol. 24(3), str. 225-239;
- Bjeković, S. (2021): Uticaj mjera za sprečavanje širenja virusa Covid 19 na mentalno zdravlje djece u Crnoj Gori (posmatrano kroz ostvarivanje prava na obrazovanje, slobodno vrijeme i kroz nasilje nad/među djecom). Podgorica: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore;
- Božović, R. (1975): *Iskušenja slobodnog vremena*. Beograd: Mala edicija ideja;
- CeSID facts & figures (2019): Terensko kvantitativno istraživanje. Položaj i potrebe mladih u Republici Srbiji. Beograd: CeSID;
- Čolić, S. (1986): *Slobodno vrijeme društvenih grupa*. *Revija za sociologiju*. Vol 16(1), str. 121-129;
- Čunović, D., Đuranović, M. i Klasnić, I. (2018): Prevalencija aktivnosti slobodnog vremena učenika osnovnoškolske dobi. *Zbornik radova: Ka novim iskoracima u odgoju i obrazovanju*. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu;
- Dragun, A. (2012): Slobodno vrijeme i vrijednosti maturanata u Zadru. *Crkva u svijetu*, Vol. 47(4), str. 487-513;
- Đenović, J. (2010): *Slobodno vrijeme djece i preventivni programi u sustavu odgoja i obrazovanja*. *Zbornik radova „Dječija prava i slobodno vrijeme“*. Zagreb, str 35-39;
- Đorđević, D. (2003): *Pedagoški smisao slobodnog vremena*. Beograd: Pedagoško društvo Srbije;
- Đorđević, J. i Đorđević, B. (2016): *Priroda darovitosti i podsticanje razvoja*. Beograd: Srpska akademija obrazovanja;
- Đukanović, P. (2019): Studija o mladima u Crnoj Gori. Fondacija Friedrich Ebert;

- Đuranović, M. i Klasnić, I. (2016): Povezanost školskog uspjeha i rizičnih ponašanja srednjoškolaca na internetu. *Napredak*, Vol. 157(3), str. 263-281;
- Franković, D., Pregrad, Z. i Šimleša, P. (1963): *Enciklopedijski rječnik pedagogije*. Zagreb: Matica Hrvatska;
- Gefferth, E. & Herskovits, M. (1991): Leisure activities as predictors of giftedness, *European Journal of High Ability*, Vol 2(2), str. 43-51;
- Generalna skupština Ujedinjenih nacija. (1989): *Konvencija o pravima djeteta*;
- Grabić, B. (2022): Aktivno provođenje slobodnog vremena u Centru za pružanje usluga u zajednici Klasje – Osijek: primjer iz prakse. *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 29(1), str. 149-162;
- Hong, E., Milgram, R. & Whiston, S. (1993): Leisure Activities in Adolescents As a Predictor of Occupational Choice in Young Adults: A Longitudinal Study. *Journal of Career Development*, Vol 19(3), str. 221-229;
- Ilišin, V. (2001): *Slobodno vrijeme*. Zbornik Djeca i mediji. Uloga medija u svakodnevnom životu djece. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, str. 100-131;
- Janković, P. (2001): *Vannastavne aktivnosti i učenikovo stvaralaštvo*. Norma. Vol 7(3), str. 59-78;
- Jelavić, M. (2010): *Prava djece i slobodno vrijeme – što o tome govori Konvencija o pravima djeteta*. Zbornik radova „Dječija prava i slobodno vrijeme“. Zagreb, str. 11-17;
- Kačavenda Radić, N. (2009): *Leisure education: core issues and models*. Andragoške studije. Institut za pedagogiju i andragogiju. Vol 2, str. 263-279;
- Keliyan, M. (2021): Leisure in Bulgaria. *Sociological Review*, Vol 55(1), str. 156-173;
- Knežević, M. i Đukanović, P. (2016): *Mladi – društveni dekor ili društveni kapital?* Podgorica: Centar za građansko obrazovanje (CGO);
- Krivokapić, N. (2007): *Poimanje slobodnog vremena u savremenom društvu do 80-ih godina XX vijeka*. Sociološka luča. Vol. 1(2), str. 82-99;
- Krivokapić, N. (2008): *Teorijski pristupi slobodnom vremenu*. Nikšić: Filozofski fakultet, Institut za sociologiju;
- Kurboš, E. (2022): *Slobodno vrijeme učenika u razdoblju trajanja COVID-19*. Varaždinski učitelj – digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje. Vol 5(8), str. 378-385;

- Maksić, S. (2018): *Slobodno vreme u funkciji razvoja talenta*. Istraživanja u školi. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, str. 135-155;
- Maksić, S. (2018): *Slobodno vreme u funkciji razvoja talenta*. Istraživanja u školi. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, str. 135-155;
- Marković, O. (2020): *Moć darovitih učenika – Priručnik za nastavnike*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta i NVO „Identitet“;
- Martinčević, J. (2010): *Provođenje slobodnog vremena i uključenost učenika u izvannastavne aktivnosti unutar škole*. Život i škola. Vol 24(2), str. 19-34;
- Matić-Tandarić, M. (2019): High School Students' Leisure Time Activities. Odgojno-obrazovne teme, Vol. 2 (3-4), str. 7-24;
- Meeks, C. & Mauldin, T. (1990): Children's Time in Structured and Unstructured Leisure Activities. Lifestyles: Family and Economic Issues, Vol. 11(3), str. 257-281;
- Mijatović, M. (2014): Mogući načini organizovanja slobodnog vremena mladih. Istraživanja u pedagogiji, Vol. 4(2), str. 37-47;
- Mijušković, S., Kovačević, M. i Šljivančanin, D. (2021): Uticaj mjera za sprečavanje širenja virusa COVID-19 na mentalno zdravlje djece u Crnoj Gori (posmatrano kroz ostvarivanje prava na obrazovanje, slobodno vrijeme i kroz nasilje nad/među djecom). Podgorica: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore;
- Mikanović, B. (2010): *Pedagoški aspekti slobodnog vremena*. Radovi. Vol. 13(1), str. 163-177;
- Mikanović, B. (2013): Vrednosne orijentacije učenika osnovne škole u slobodnom vremenu. Sinteze istraživanja, Vol. 4, str. 53-69;
- Mlinarević, V. (2004): Stilovi slobodnog vremena srednjoškolaca Slavonije i Baranje. Pedagogijska istraživanja, Vol. 1(2), str. 241-256;
- Mlinarević, V. (2006): *Kultura slobodnog vremena srednjoškolaca*. Osijek: Učiteljski fakultet;
- Mlinarević, V. (2007): Kultura slobodnog vremena srednjoškolaca. Napredak, Vol 148(1), str. 54-70;
- Mlinarević, V. i Gajger V. (2008): *Slobodno vrijeme mladih – Prostor kreativnog djelovanja*. Osijek: Učiteljski fakultet;

- Mlinarević, V., Miliša, Z. i Proroković, A. (2007): Slobodno vrijeme mladih u procesima modernizacije – usporedba slavonskih gradova i Zadra. Pedagojska istraživanja, Vol. 4(1), str. 81-99;
- MONSTAT: Uprava za statistiku – Redovni učenici u srednjim školama, podaci dostupni na linku <http://www.monstat.org/cg/page.php?id=195&pageid=76>
- Pehlić, I. (2014): Slobodno vrijeme mladih: Socijalnopedagoške refleksije. Sarajevo: Centar za napredne studije;
- Pejić Papak, P. i Vidulin, S. (2016): *Izvannastavne aktivnosti u suvremenoj školi*. Zagreb: Školska knjiga;
- Pešić, J. i Videnović, M. (2017): *Slobodno vreme iz perspektive mladih: Kvalitativna analizavremenskog dnevnika srednjoškolaca*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja;
- Pešić, J. i Videnović, M. (2017): Slobodno vreme iz perspektive mladih: Kvalitativna analiza vremenskog dnevnika srednjoškolaca. Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja. Vol 49 (2), str. 314-330;
- Pešorda, S. (2007): Kurikulum povijesti i slobodno vrijeme učenika. Povijest u nastavi, Vol. 5(9), str. 37-50;
- Pljakić, G. (2013): *Kultura korišćenja slobodnog vremena*. Tims Acta. Vol 7(2), str. 163-170;
- Potkonjak, N. i Šimleša, P. (1989): *Pedagoška enciklopedija 2*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva;
- Radojević, T., Jaredić, B. i Minić, J. (2019): *Uloga i značaj slobodnog vremena u životu mladih*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta XLIX, Vol. 49(2), str. 205-219;
- Rangelov – Jusović, R. (2016): *Obrazovanje za pravično društvo – Vodič kroz vannastavne aktivnosti*. Sarajevo: Centar za obrazovne inicijative Step by Step;
- Rattinger, M. (2018): *Odnos slobodnog vremena i kvalitete života srednjoškolaca*. Teorijski i praktični problemi i rasprave. Vol 64(1), str. 43-57;
- Rattinger, M. (2020): Uloga slobodnog vremena i društvenih mreža u samoprocjeni kvalitete života učenika višeg sekundarnog obrazovanja. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu;
- Republika Crna Gora (2006): Nacionalni plan akcije za mlade;
- Rrumbullaku, O. (2019): Studija o mladima Kosovo. Fondacija Friedrich Ebert;

- Sivan, A. & Po Kwan Siu, G. (2020): A longitudinal study on leisure of Hong Kong adolescents. *Leisure studies*. Vol. 40, str. 306-320;
- Stepanović, I., Videnović, M. i Plut, D. (2009): Obrasci ponašanja mladih tokom slobodnog vremena. *Sociologija*, Vol. 51(3), str. 247-261;
- Tomanović, S. i dr. (2012): *Mladi – naša sadašnjost*. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji. Beograd: Čigoja štampa i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu;
- Tomić, R. i Hasanović, I. (2007): *Mladi i slobodno vrijeme*. Tuzla: Off-Set;
- UNICEF: Za svako dijete. (2021): Analiza stanja prava djece i adolescenata u Crnoj Gori. Sumarni pregled;
- Valjan Vukić, V. (2013): *Slobodno vrijeme kao „prostor“ razvijanja vrijednosti učenika*. *Magistra Iadertina*. Vol. 8(1), str. 59-73;
- Vidulin Orbanić, S. (2008): *Fenomen slobodnog vremena u postmodernom društvu*. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*. Vol. 3(6), str. 19-33;
- Vidulin-Orbanić, S. (2008): *Fenomen slobodnog vremena u postmodernom društvu*. *Metodički obzori*, Vol 3(2), str. 19-33;
- Watson, B. & Carrington, B. (2006) *Progress, Phases and Possibilities – An Interview with Alan Tomlinson*, *Leisure Studies*. Routledge Taylor & Francis Group, str. 257-273;

Popis tabela

- Tabela 1 – Uzorak istraživanja
- Tabela 2 – Aktivnosti kojima se učenici najčešće bave u svom slobodnom vremenu
- Tabela 3 – Aktivnosti kojima se učenici rijetko bave u svom slobodnom vremenu
- Tabela 4 – Vannastavne aktivnosti koje pohađaju učenici
- Tabela 5 – Vannastavne aktivnosti koje se ne organizuju u školi, a koje bi učenici željeli da pohađaju
- Tabela 6: Sport kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 7: Članstvo u udruženju kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 8: Surfovanje po internetu kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 9: Posjeta kulturno-umjetničkih događaja i objekata (muzeji, izložbe, predstave) kao aktivnosti u slobodnom vremenu

- Tabela 10: Posjeta vjerskih objekata kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 11: Odmor, izležavanje i spavanje kao aktivnosti u slobodnom vremenu
- Tabela 12: Posjeta prijateljima kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 13: Boravak u kafićima kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 14: Kupovina kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 15: Žurke kao aktivnosti u slobodnom vremenu
- Tabela 16: Filmovi i serije kao aktivnosti u slobodnom vremenu
- Tabela 17: Dosada kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 18: Muzika kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 19: Putovanja kao aktivnosti u slobodnom vremenu
- Tabela 20: Kućni poslovi kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 21: Briga o kućnim ljubimcima kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 22: Društvene igre kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 23: Kursevi, predavanja i radionice kao aktivnosti u slobodnom vremenu
- Tabela 24: Učenje kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 25: Čitanje knjiga kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 26: Slikanje, crtanje, pisanje ili sviranje kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 27: Literarna/dramska sekcija kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 28: Horska/likovna sekcija kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 29: Ekološka/informatička sekcija kao aktivnost u slobodnom vremenu
- Tabela 30: Članstvo u preduzetničkom/debatnom ili nekom drugom školskom klubu kao aktivnost u slobodnom vremenu

Popis grafikona

- Grafikon 1 – Da li učenici smatraju da imaju dovoljno slobodnog vremena
- Grafikon 2 – Količina slobodnog vremena učenika
- Grafikon 3 – Da li učenici učestvuju u vannastavnim aktivnostima
- Grafikon 4 – Zadovoljstvo ponudom vannastavnih aktivnosti

P R I L O Z I

Prilog 1 - Upitnik za procjenu zastupljenosti oblika provođenja slobodnog vremena
UPITNIK ZA PROCJENU ZASTUPLJENOSTI OBLIKA PROVOĐENJA
SLOBODNOG VREMENA

Dragi učenici,

U toku je istraživanje na temu slobodnog vremena koje se sprovodi za potrebe master rada na Studijskom programu za pedagogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore i zbog toga vas molim da pri popunjavanju upitnika budete iskreni, kako bi dali svoj doprinos istraživanju. Upitnik je anonimn, odgovori su strogo povjerljivi, a vaš identitet neće biti otkriven. U ovom anketnom upitniku nema pogrešnih odgovora, ali iskrenim odgovaranjem doprinosite validnosti istraživanja.

Zahvaljujem na saradnji!

Marija Matković

Lična obilježja ispitanika

Pol:

- a) muški
- b) ženski

Razred koji pohađaš:

- a) treći
- b) četvrti

Školski uspjeh u prethodnom razredu:

- a) odličan
- b) vrlodobar
- c) dobar
- d) dovoljan
- e) drugo

1. Da li smatraš da imaš dovoljno slobodnog vremena?

DA NE

2. Koliko imaš slobodnog vremena u prosjeku na dnevnom nivou?

- a) uopšte nemam slobodnog vremena
- b) manje od 2h
- c) od 2h do 4h
- d) više od 4h

3. Na koji način provodiš slobodno vrijeme? Navedi aktivnosti kojima se baviš.

4. Koje su to aktivnosti kojima se rijetko baviš i koje ne preferiraš u slobodnom vremenu?

5. Učestvuješ li u nekim vannastavnim aktivnostima (sekcija, klub, kurs, volontiranje)?

DA NE

Ako učestvuješ, navedi u kojim vannastavnim aktivnostima učestvuješ.

6. Da li misliš da škola nudi dovoljno vannastavnih aktivnosti/sekcija svojim učenicima?

DA NE NE ZNAM

7. Koje su to vannastavne aktivnosti koje bi želio/la pohađati, ali se ne organizuju u tvojoj školi?

SKALA PROCJENE ZA VASPITNO-OBRAZOVNI POTENCIJAL OBLIKA PROVOĐENJA SLOBODNOG VREMENA

Dragi učenici, pred vama se nalazi skala procjene sa 25 oblika provođenja slobodnog vremena koji se prema literaturi izdvajaju kao najčešći kod srednjoškolaca. Od vas se očekuje da za svaki oblik navedete u kolikoj mjeri se bavite datom aktivnošću i da li smatrate da su te aktivnosti korisne ili nijesu za vaše obrazovanje, postignuće, razvoj. Uz svaku od sljedećih tvrdnji, označi/zaokruži ono što najviše odgovara tvom mišljenju:

Bavim se sportom.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je bavljenje sportom korisno za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da		ne		
Učestvujem u nekom udruženju (NVO, KUD, klub, centar).	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je učešće u udruženjima korisno za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da		ne		
Surfujem po internetu.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je surfovanje po internetu korisno za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da		ne		
Posjećujem kulturno-umjetničke događaje i objekte (muzeji, izložbe, predstave).	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je posjeta događaja korisna za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da		ne		
Posjećujem vjerske objekte.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je posjeta vjerskih objekata korisna za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da		ne		
Odmaram se, izležavam, spavam.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je odmor koristan za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da		ne		
Posjećujem prijatelje.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je posjeta prijateljima korisna za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da		ne		
Boravim u kafićima.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je boravak u kafićima koristan za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da		ne		
Idem u kupovinu.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često

Smatram da je odlazak u kupovinu koristan za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da			ne	
Idem na žurke.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je odlazak na žurke koristan za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da			ne	
Gledam filmove i serije.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da su filmovi i serije korisni za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da			ne	
Dosađujem se.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je dosađivanje korisno za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da			ne	
Slušam muziku.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je slušanje muzike korisno za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da			ne	
Odlazim na putovanja.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da su putovanja korisna za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da			ne	
Pomažem u kućnim poslovima.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram obavljanje kućnih poslova korisnim za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da			ne	
Brinem o kućnim ljubimcima.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram brigu o kućnim ljubimcima korisnom za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da			ne	
Igram društvene igre (šah, karte, domine i dr.).	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da su društvene igre korisne za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da			ne	
Pohađam razne kurseve, predavanja i radionice.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da su vanškolske aktivnosti korisne za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da			ne	
Učim u svom slobodnom vremenu.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je učenje korisno za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da			ne	
Čitam knjige.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je čitanje knjiga korisno za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da			ne	

Bavim se slikanjem, crtanjem, pisanjem ili sviranjem.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da su hobiji korisni za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da		ne		
Pohađam literarnu/dramsku sekciju.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram literarnu i dramsku sekciju korisnim za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da		ne		
Pohađam horsku/likovnu sekciju.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram horsku i likovnu sekciju korisnim za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da		ne		
Pohađam ekološku/informatičku sekciju.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram ekološku i informatičku sekciju korisnim za obrazovanje, uspjeh i razvoj.	da		ne		
Član sam preduzetničkog/debatnog ili nekog drugog školskog kluba.	nikad	vrlo rijetko	ponekad	često	vrlo često
Smatram da je članstvo u školskim klubovima korisno za moje obrazovanje, školski uspjeh i razvoj.	da		ne		

Hvala na izdvojenom vremenu za saradnju! ☺

Prilog 2 - Dnevnik slobodnovremenskih aktivnosti

Dragi učenice/učenice,

Hvala ti što si se odazvao/la pozivu da učestvuješ u istraživanju za potrebe master rada na temu „*Procjena zastupljenosti pojedinih oblika provođenja slobodnog vremena i njihov vaspitno-obrazovni potencijal prema stavovima crnogorskih srednjoškolaca*“. Cilj istraživanja je da se utvrde dominantni oblici provođenja slobodnog vremena, ali i stavovi srednjoškolaca o značaju slobodnovremenskih aktivnosti. Segment istraživanja u kome ti učestvuješ obuhvata vođenje dnevnika. Planirano je da nasumično odabrana grupa od 10 učenika vodi dnevnik u kome će bilježiti aktivnosti kojima se bave u svom slobodnom vremenu u periodu od 7 dana. Budi slobodan/slobodna da na kraju dana u ovom dnevniku upišeš sve one aktivnosti kojima si se bavio/bavila tog dana, kao i da zaokružiš broj sati slobodnog vremena koji si prema svojoj procjeni imao/imala na raspolaganju tog dana. Kako bi ti proces bilježenja bio lakši i kako bi izbjegli svakodnevno ručno popisivanje aktivnosti, u dnevniku se nalaze tabele sa ponuđenim aktivnostima koje možeš samo obilježiti da si obavljao/la datog dana, a pored svake možeš dopisati preciznije čime si se bavio/bavila, na primjer kod odjeljka „sport“ imaš prostor da dopišeš kojim vidom sporta si se bavio/la, u odjeljku školska sekcija možeš dopisati da li je to hor, školski orkestar, literarna, dramska, likovna sekcija, i slično. Takođe, ukoliko imaš neku aktivnost koja nije ponuđena, to je odličan doprinos istraživanju i slobodno je dopiši u dodatnom prostoru predviđenom za tvoje lične komentare koji se nalazi ispod ponuđene tabele. Ovaj dnevnik predaješ kao anonimno i u svrhe istraživanja biće iskorištene samo aktivnosti koje si naveo/navela, i to kao zajednički elementi 10 dnevnika procentualno navedeno koliko je koja aktivnost bila zastupljena među učenicima, tako da tvoj identitet neće biti otkriven.

Veliko hvala na učešću, strpljenju i saradnji!

Marija Matković,

Magistrand Studijskog programa za pedagogiju

Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore

PONEDELJAK, DATUM: _____

Sport _____		Slušanje muzike	
Folklor, ples _____		Kućni poslovi	
Korišćenje interneta		Briga o kućnom ljubimcu	
Muzej, izložba, predstava		Društvene igre _____	
Odlazak u crkvu		Kurs van škole _____	
Odmor, spavanje		Učenje	
Dosađivanje		Čitanje knjiga	
Posjeta prijateljima		Crtanje	
Boravak u kafićima		Slikanje	
Kupovina		Pisanje	
Odlazak na žurku		Pjevanje/sviranje instrumenta	
Filmovi i serije		Školska sekcija _____	
Odlazak na izlet, putovanje		Preduzetnički/debatni i dr. klub	

Količina slobodnog vremena: a) 0h b) manje od 2h c) od 2h do 4h d) više od 4h

Ostalo:

UTORAK, DATUM: _____

Sport _____		Slušanje muzike	
Folklor, ples _____		Kućni poslovi	
Korišćenje interneta		Briga o kućnom ljubimcu	
Muzej, izložba, predstava		Društvene igre _____	
Odlazak u crkvu		Kurs van škole _____	
Odmor, spavanje		Učenje	
Dosađivanje		Čitanje knjiga	
Posjeta prijateljima		Crtanje	
Boravak u kafićima		Slikanje	
Kupovina		Pisanje	
Odlazak na žurku		Pjevanje/sviranje instrumenta	
Filmovi i serije		Školska sekcija _____	
Odlazak na izlet, putovanje		Preduzetnički/debatni i dr. klub	

Količina slobodnog vremena: a) 0h b) manje od 2h c) od 2h do 4h d) više od 4h

Ostalo:

SRIJEDA, DATUM: _____

Sport _____		Slušanje muzike	
Folklor, ples _____		Kućni poslovi	
Korišćenje interneta		Briga o kućnom ljubimcu	
Muzej, izložba, predstava		Društvene igre _____	
Odlazak u crkvu		Kurs van škole _____	
Odmor, spavanje		Učenje	
Dosađivanje		Čitanje knjiga	
Posjeta prijateljima		Crtanje	
Boravak u kafićima		Slikanje	
Kupovina		Pisanje	
Odlazak na žurku		Pjevanje/sviranje instrumenta	
Filmovi i serije		Školska sekcija _____	
Odlazak na izlet, putovanje		Preduzetnički/debatni i dr. klub	

Količina slobodnog vremena: a) 0h b) manje od 2h c) od 2h do 4h d) više od 4h

Ostalo:

ČETVRTAK, DATUM: _____

Sport _____		Slušanje muzike	
Folklor, ples _____		Kućni poslovi	
Korišćenje interneta		Briga o kućnom ljubimcu	
Muzej, izložba, predstava		Društvene igre _____	
Odlazak u crkvu		Kurs van škole _____	
Odmor, spavanje		Učenje	
Dosađivanje		Čitanje knjiga	
Posjeta prijateljima		Crtanje	
Boravak u kafićima		Slikanje	
Kupovina		Pisanje	
Odlazak na žurku		Pjevanje/sviranje instrumenta	
Filmovi i serije		Školska sekcija _____	
Odlazak na izlet, putovanje		Preduzetnički/debatni i dr. klub	

Količina slobodnog vremena: a) 0h b) manje od 2h c) od 2h do 4h d) više od 4h

Ostalo:

PETAK, DATUM: _____

Sport _____		Slušanje muzike	
Folklor, ples _____		Kućni poslovi	
Korišćenje interneta		Briga o kućnom ljubimcu	
Muzej, izložba, predstava		Društvene igre _____	
Odlazak u crkvu		Kurs van škole _____	
Odmor, spavanje		Učenje	
Dosađivanje		Čitanje knjiga	
Posjeta prijateljima		Crtanje	
Boravak u kafićima		Slikanje	
Kupovina		Pisanje	
Odlazak na žurku		Pjevanje/sviranje instrumenta	
Filmovi i serije		Školska sekcija _____	
Odlazak na izlet, putovanje		Preduzetnički/debatni i dr. klub	

Količina slobodnog vremena: a) 0h b) manje od 2h c) od 2h do 4h d) više od 4h

Ostalo:

SUBOTA, DATUM: _____

Sport _____		Slušanje muzike	
Folklor, ples _____		Kućni poslovi	
Korišćenje interneta		Briga o kućnom ljubimcu	
Muzej, izložba, predstava		Društvene igre _____	
Odlazak u crkvu		Kurs van škole _____	
Odmor, spavanje		Učenje	
Dosađivanje		Čitanje knjiga	
Posjeta prijateljima		Crtanje	
Boravak u kafićima		Slikanje	
Kupovina		Pisanje	
Odlazak na žurku		Pjevanje/sviranje instrumenta	
Filmovi i serije		Školska sekcija _____	
Odlazak na izlet, putovanje		Preduzetnički/debatni i dr. klub	

Količina slobodnog vremena: a) 0h b) manje od 2h c) od 2h do 4h d) više od 4h

Ostalo:

NEDELJA, DATUM: _____

Sport _____		Slušanje muzike	
Folklor, ples _____		Kućni poslovi	
Korišćenje interneta		Briga o kućnom ljubimcu	
Muzej, izložba, predstava		Društvene igre _____	
Odlazak u crkvu		Kurs van škole _____	
Odmor, spavanje		Učenje	
Dosađivanje		Čitanje knjiga	
Posjeta prijateljima		Crtanje	
Boravak u kafićima		Slikanje	
Kupovina		Pisanje	
Odlazak na žurku		Pjevanje/sviranje instrumenta	
Filmovi i serije		Školska sekcija _____	
Odlazak na izlet, putovanje		Preduzetnički/debatni i dr. klub	

Količina slobodnog vremena: a) 0h b) manje od 2h c) od 2h do 4h d) više od 4h

Ostalo:

Prilog 3 - Saglasnost za učešće maloljetnog djeteta u istraživanju

SAGLASNOST ZA UČEŠĆE MALOLJETNOG DJETETA U ISTRAŽIVANJU

Poštovani roditelji/staratelji,

U toku je istraživanje u okviru izrade master teze na temu *Procjena zastupljenosti pojedinih oblika provođenja slobodnog vremena i njihov vaspitno-obrazovni potencijal prema stavovima crnogorskih srednjoškolaca* sa Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

Istraživački instrumenti napravljeni za potrebe istraživanja su anketni upitnik i skala procjene sa ponuđenim slobodnovremenskim aktivnostima. Pitanja se ne tiču privatnosti djeteta na bilo koji način, već se odnose isključivo na načine provođenja slobodnog vremena. U upitniku i skali procjene ne zahtijeva se navođenje identiteta djeteta. Podaci će se čuvati na anonimnan način, pa niko neće moći da dovede u vezu podatke sa konkretnim ispitanikom.

Ovim putem želim da Vas zamolim za Vašu saglasnost kao roditelja/staratelja, da Vaše dijete učestvuje u istraživanju koje se sprovodi za potrebe master rada na pomenutu temu.

Ime i prezime djeteta

Potpis roditelja/staratelja

Hvala Vam na razumijevanju i saradnji!

Marija Matković

Magistrand Studijskog programa za pedagogiju
Filozofski fakultet Nikšić, Univerzitet Crne Gore

Prilog 4 - Opšta saglasnost Gimnazije „Petar I Petrović Njegoš“ – Danilovgrad

JU GIMNAZIJA „PETAR I PETROVIĆ NJEKOŠ“
DANILOVGRAD

Црна Гора
ЈУ Гимназија „ПЕТАР ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ“

Број: 234
Даниловград, 28. 04. 2023 год.

POTVRDA

PREDMET: Saglasnost roditelja maloljetnih učenika III i IV razreda za učešće u istraživanju za potrebe master rada Marije Matković, studentkinje akademskih postdiplomskih studija, Studijskog programa za pedagogiju, Filozofskog fakulteta u Nikšiću.

Potvrđujemo da je Marija Matković dobila odobrenje od roditelja učenika JU Gimnazije „Petar I Petrović Njegoš“ koji su uključeni u gore pomenuto istraživanje da učestvuju u istom.

Danilovgrad, april 2023.g.

DIREKTOR
Miloje Atanitović

Prilog 5 - Opšta saglasnost Gimnazije „Stojan Cerović“ – Nikšić

Crna Gora
OPŠTINA NIKŠIĆ
OPŠTA USTANOVA GIMNAZIJA
„STOJAN CEROVIĆ“
Broj 01-348
Nikšić, 26.04 2023 god.

Predmet: Odgovor na zahtjev

Poštovana Marija,

U skladu sa Vašim zahtjevom od 13. aprila 2023.godine odobravamo Vam realizaciju potrebnog za rad na Vašoj temi rada “Procjena zastupljenosti pojedinih oblika sprovođenja slobodnog vremena i njihov vaspitno-obrazovni potencijal prema stavovima crnogorskih srednjoškolaca”.

Potvrđujemo da je Marija Matković dobila odobrenje od roditelja učenika Gimnazije “Stojan Cerović” – Nikšić koji su maloljetni a uključeni su u gore pomenuto istraživanje.

Direktor

Dušan Kilibarda

Dušan Kilibarda

Prilog 6 - Odluka o odobrenju teme master rada

UNIVERZITET CRNE GORE

Filozofski fakultet

Broj: 01-3065

Nikšić, 30.11.2022.

1/24

Na osnovu člana 21 stav 2 Pravila studiranja na postdiplomskim studijama Vijeće Filozofskog fakulteta je na sjednici 30.11.2022. godine donijelo

ODLUKU

I

Odobrava se tema master rada pod nazivom **Procjena zastupljenosti pojedinih oblika provođenja slobodnog vremena i njihov vaspitno-obrazovni potencijal prema stavovima crnogorskih srednjoškolaca** Marije Matković, studentkinje akademskih postdiplomskih studija Studijskog programa za pedagogiju.

II

Imenuje se mentor doc. dr Jovana Marojević.

III

Imenuje se Komisija za ocjenu master rada iz tačke I ove Odluke u sastavu:

- Doc. dr Jovana Marojević, mentor
- Doc. dr Milica Jelić, član
- Prof. dr Biljana Maslovarić, član

IV

Komisija za ocjenu predmetnog master rada dužna je da u roku od 15 dana od dana prijema rada dostavi Vijeću fakulteta Izvještaj o master radu, koji sadrži kratki prikaz rada: postavljeni cilj, primijenjene metode, dobijene rezultate i zaključke o realizovanim istraživanjima, sa zaključnim stavom i predlogom, uključujući izjašnjenje na primjedbe.

DEKANKA

Tatjana Novović

Prof. dr Tatjana Novović

Dostaviti:

- Studentu
- Članovima komisije
- Studentskoj službi
- a/a

Prilog 7 - Odluka o prihvatanju prijave master rada

Univerzitet Crne Gore
Centar za unapređenje kvaliteta
tel: +382 20 414 252
e-mail: office@qas.ac.me

Broj: 01/3- 167/1

Podgorica, 27.03.23 godine

FILOZOFSKI FAKULTET

KOMISIJI ZA MASTER STUDIJE

PREDSJEDNIKU KOMISIJE

U skladu sa nadležnostima definisanim članom 13 Pravilnika o organizaciji i radu sistema za osiguranje i unapređenje kvaliteta na Univerzitetu Crne Gore (Bilten UCG, broj 343/15) i članom 17 Pravila master studija (Bilten UCG, broj 493/20), a u vezi sa prijavom teme master rada pod nazivom „**Procjena zastupljenosti pojedinih oblika provođenja slobodnog vremena i njihov vaspitno-obrazovni potencijal prema stavovima crnogorskih srednjoškolaca**“ kandidatkinje **Marije Matković**, Odbor za monitoring master studija, na sjednici održanoj 17.03.2023. godine, daje sljedeće

MIŠLJENJE

Prijava teme master rada pod nazivom „Procjena zastupljenosti pojedinih oblika provođenja slobodnog vremena i njihov vaspitno-obrazovni potencijal prema stavovima crnogorskih srednjoškolaca“ kandidatkinje **Marije Matković**, sadrži elemente propisane Formularom za prijavu teme master rada.

Odbor predlaže sprovođenje dalje procedure, uz obavezu Komisije za master studije da prati dalji tok izrade master rada i usklađenost sa predloženom prijavom teme.

UNIVERZITET CRNE GORE			
FILOZOFSKI FAKULTET			
27.03.2023.			
07	959	PROG	VAJEDNOST

ZA ODBOR ZA MONITORING MASTER STUDIJA

Prof. dr Svetlana Perović